

Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türk Siyasi Hayatında Yeminler

Oaths in Turkish Political Life from the Constitutional Monarchy to the Republic

Yasemin TÜRKKAN TUNALI*

*Dr., Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, Türkiye

ORCID: Y.T.T. 0000-0002-1001-0240

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Yasemin Türkkkan Tunali,
Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve
İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, Türkiye
E-posta/E-mail: yturkkan@hacettepe.edu.tr

Başvuru/Submitted: 25.01.2021

Revizyon Talebi/Revision Requested:
08.04.2021

Son Revizyon/Last Revision Received:
13.04.2021

Kabul/Accepted: 21.10.2021

Atıf/Citation: Türkkkan Tunali, Yasemin.
"Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türk Siyasi
Hayatında Yeminler." *Yakın Dönem Türkiye
Araştırmaları-Recent Period Turkish Studies* 40
(2021): 169-211.
<https://doi.org/10.26650/YTA2021-867735>

ÖZ

Çalışmamız, Meşrutiyet'ten Cumhuriyet rejimine Türk siyasi hayatında yeminin kullanım alanlarını ve gelişimini ele almaktadır. Yeminlerde kullanılan ifade, sembol ve formüllerin ve yeminlerin dönemin siyasi konjonktürü içinde temsil ettiği değerlerin ve taşıdığı gayelerin belirlenmesini amaçlamaktadır. Bu süreçte sahneye çıkan yeni siyasi aktörlerin, yemine nasıl bir yaklaşım sergiledikleri; siyasi teşkilatlanmalarında hangi aşamada yer verdikleri ve onu nasıl etkinleştirdikleri irdelenmiştir. Esasında sosyal ve kültürel bir kavram olan yemin, Padişah Abdülmecit zamanında siyasi bir niteliğe kavuşmuş; Kanun-i Esasi hükümlerinde yer alarak anayasal, Jön Türk örgütlenmeleri içinde ise kurumsal bir araç haline gelmiş; son olarak Milli Mücadele Dönemi'nde ise tüm nitelikleriyle kullanılmıştır. Kişiden kuruma, kurumdan rejime, imparatorluktan ulus-devlete evrilmelerin yaşandığı bu süreçte yemin, siyasi aktörlerin değer ve olgularıyla şekillenirken, onların ideallerine de yön vermiştir. Osmanlı-Türk siyasi düşüncenin gelişim ve değişimiyle paralellik izleyen yemine hemen her siyasi aktör tarafından başvurulması, onun siyasi bir kurum ve araç olarak önemini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yemin, Osmanlı-Türk Siyasi Hayatı, Meşrutiyet, Cumhuriyet, Semboller, Ritüeller, Sadakat

ABSTRACT

This paper investigates the use and development of oaths in the Ottoman-Turkish political life from the constitutional monarchy to the republican era. It aims to determine the wording, symbols, and formulas used in the oaths, together with the values and the purposes represented by them in the political conjunctures of the period. Questions like "How did the new political actors who appeared on the stage in this process take their oaths?," "At what stage did they use the oath in their political organizations?," and "How did they activate the oath?"

are addressed. Oath, a social and cultural concept, attained a political character during the reign of Sultan Abdülmecit, and by occurring in the provisions of the Kanun-i Esasi, it became a constitutional instrument. Oaths were used as an institutional instrument within the Young Turk organizations and subsequently during the National Struggle period. While oaths were shaped by the values and facts of the political actors, they gave direction to their ideals in the evolution process of the rule from person to institution, institution to regime, and empire to nation state. Used by almost every political actor and following a parallel path with the development and change of the Ottoman-Turkish political life, oaths had been an important political instrument.

Keywords: Oath, Ottoman-Turkish Political Life, Constitutionalism, Republic, Symbols, Rituals, Loyalty

Extended Abstract

Oaths can be defined as “undertaking a duty by promising oneself through vows or treaty”; they have been used from the ancient Turkish era to the present to establish friendship and solidarity, distinguish lie and truth, and reach agreement. After the adoption of Islam, oaths became a cultural and social phenomenon, dominated by religious wording, symbols, and rituals, such as swearing in God’s name and putting a hand on the holy book.

Oaths gained a political character when Sultan Abdülmecit promised that he would regulate the state administration and institutions according to the laws to be enacted, depending on the Gülhane Hatt-ı Hümayunu announced on November 3, 1839, and that the state officials, including himself, would abide by these laws. Subsequently, oaths gained a constitutional character when the first constitution, *Kanun-i Esasi*, was implemented on December 23, 1876, with the provision that the members of the parliament, *Meclis-i Umumî*, would take oaths when sworn in. In this specific oath, loyalty to the Sultan had priority over loyalty to the homeland and compliance with the constitution—the oath wherein the Sultan declares his loyalty to the constitution or the regime was not included in *Kanun-i Esasi*. This weakness in the constitution vis-a-vis oaths stemmed from the fact that the commission which prepared the constitution was appointed by the Sultan. Even the declaration of the *Meclis-i Ayan* despite being an institution born by the new regime, albeit appointed house of the parliament revealed that the idea of constitutionalism had not fully penetrated the Ottoman political life yet.

The Young Turks, the opposition movement that emerged during the suppression regime, which started with the suspension of the constitutional regime by Sultan II. Abdülhamit, took precedence from the Carbonari Society’s cell models and Russian nihilists, using oaths during the induction of new members into their organizations. The Young Turks’ oaths contained rituals, such as holding guns and the holy book,

blindfolding the candidates, and preserving/prioritizing confidentiality and loyalty to the organization over the constitutional oppositional regime. The leader of this movement, the Committee of Union and Progress (CUP) continued to use oaths to sustain the existence of the regime even after the restoration of the constitutional monarchy in 1908, due to its lack of social base. After the Committee had come to power, transitioning into a political party, oaths lost their importance within the organization.

The political experience achieved in the suppression period, developed the parliamentarians' perception of constitutionalism such that some members took official oaths to demonstrate their loyalty to the Sultan, on the condition that the Sultan himself complied with the provisions of the constitution. Moreover, after the March 31 Incident where the reactionary uprising of the Islamic fundamentalists, supporters of absolutism, and opponents of the CUP endangered the regime, the entire parliament voted for the Sultan's dethronement because he did not comply with his unofficial oath to adhere to the constitution. The constitutional regulations made in 1909, therefore, limits the Sultan's power over the legislature. In addition, the regulations ensured that the Sultan took an official oath to obey the constitution and to be loyal to the homeland.

The extraordinary conditions of the National Struggle period were reflected in the oaths of the Istanbul administration based on personal sovereignty and the Ankara administration based on national sovereignty with different contents, goals, and political ideals. For instance, 14 days after the members of the last Ottoman parliament took an oath to be "*loyal to His Holiness the Sultan and the homeland and to obey the Laws of the Constitution,*" they declared the National Pact, which aimed at a fully independent state, because the developments of this period proved that loyalty to the Sultan was an obstacle to the principle of full independence. The developments had effects on the oaths taken by the members of the Turkish Grand National Assembly as well. Following the establishment of the new Turkish State and the declaration of the Republic, "loyalty to national sovereignty" in the words of the oath was changed to "loyalty to the principles of the republic." Since the Ottoman-Turkish political life entered the process of secularization, the oath's wording and symbols based on the traditional-religious phenomenon that prevailed until that time, left their place to the earthly and secular verities.

1. Giriş

Arapça kökenli “yemin” kelimesi karşılığını yine yabancı kökenli “kasem”, “sû-kend”, “ahit” ve Türkçe kökenli “ant” kelimesinde bulmaktadır.¹ Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük'te en geniş tanım bulan ant, “*Tanrı'yı ve kutsal bilinen bir kişiyi, bir şeyi tanık göstererek bir olayı doğrulama, yemin*” ve “*Kendi kendine söz verme, ahit*” anlamlarına gelmektedir.² Öte yandan ahit, “*kendi kendine söz vererek bir işi üzerine alma, ant*” ve “*antlaşma*” olarak geçmektedir.³ Dolayısıyla bir eylem olarak yemin etmek/vermek, kasem etmek veya ant içmek/vermek, kişinin söz, niyet ve eylemini veya bunların gerçekliğini doğrulama, onama, inandırma amacıyla söz vermesi olarak tanımlanabilir.

Yemin, tarih boyunca hemen her toplum tarafından kullanılagelmiş, sosyal ve kültürel bir kavram haline dönüşmüştür. Eski Türklerden günümüze kadar yemin üzerine tarih, edebiyat, halkbilim ve toplum-dilbilim alanında yapılan bazı çalışmalar ışığı altında yeminin iki ana öge etrafında şekillendiği söylenebilir: kullanılan dil (ve yemine eşlik eden sembol ve ritüeller) ile amaç. Yeminde kullanılan dilde, yemin eden kişinin cinsiyet, sosyal sınıf, etnik grup ve yaş değişkenlerinin ilgili olduğu; bununla beraber en önemli etken olarak dönemin toplumsal olgularının yer aldığı görülmektedir.⁴ Eski Türklerde andın bozulması halinde ant sahibinin lanetlenmesi formülü kullanılmışken, ant törenlerinde ise kan akıtma, kan karıştırma, silah (çoban değneği, kılıç, yay, ok, balta, bıçak, tüfek) üzerine yemin etme, hediyeleşme, bir nesneyi kertme, tırnak yalama gibi ritüeller ile ayı kafası ya da postu kullanma gibi unsurlar eşlik etmiştir.⁵ Bu dönemin antlarında ise amaç, dostluk- dayanışma kurmak, söz vermek, yalan-gerçek ayırımına ulaşmak ve uzlaşmaya varmak olarak belirlemektedir.⁶ Türklerin İslamiyet'i kabulüyle birlikte yemin/kasemde dinî ifade ve kavramlar kullanılmaya başlanmış, yemin formülü dinin kutsalları etrafında şekillenmiştir. Kur'an-ı Kerim'de ve İslami kültürde de yer

1 Abdülkadir İnan, “Eski Türklerde ve Folklerde ‘Ant’”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. VI, S. 4, 1948, s. 279.

2 *Türkçe Sözlük*, 11. Baskı, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011, s. 2570.

3 *Türkçe Sözlük*..., s. 54.

4 Konu hakkında ayrıntılı bir çalışma için bkz., Kadri Nazlı, *Türkçe Yemin İfadeleri Üzerine Toplumdilbilimsel Bir İnceleme*, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır, 2013.

5 Bkz., Abdülkadir İnan, “Eski Türklerde...”, s. 279-290; Ali Berat Alptekin, “Osmaniye Örneğinden Hareketle Batı Türkleri (Azerbaycan-Türkiye) Destan ve Hikayelerinde Ant (Yemin)lar”, *Milli Folklor*, C. 11, S. 84, 2009, s. 23-33; Cahit Öztelli, “Türklerde And-Yemin”, *Türk Folklor Araştırmaları*, C. 5, Yıl. 10, Nr. 120, Temmuz 1959, s. 1938-1940.

6 Bkz., İlhami Durmuş, “Türk Kültür Çevresinde Ant”, *Milli Folklor*, C. 11, S. 84, 2009, s. 97-106; Abdulsalam Arvas, “Türk Destanlarında ‘Ant İçme’ Ritüeli Üzerine Bazı Tespitler”, *Folklor/Edebiyat*, C. 25, S. 100, 2019/4, s. 997-1009.

alan yemin kavramı⁷ şeriat hükümlerine göre “bir haberin iki tarafından birini Allahü Teala'nın mübarek ismini zikr ile veya bir şeye tâlik suretiyle takviye etmek” olarak tanımlanmaktadır.⁸ Bu tanımda da görüldüğü üzere İslam sonrası Türk toplumunda kullanılan en yaygın yemin formülü, Allah adını anarak ve onun tanıklığına sığınarak olmuş, Kur'an-ı Kerim'in üzerine el basmak, onu öperek alına götürmek gibi usuller de kullanılagelmiştir. Bunların yanı sıra, toplumda geleneksel olarak değerli görülen (tuz, nimet, ekme, anne-baba, vb.) nesne ve olgular, üzerine yemin edilen unsurlar olmaya devam etmişlerdir.⁹ Bu dönemde yeminin amacı neye ve ne için edildiğine göre değişiklik göstermesine karşın, yemin etmekteki temel amaç, yani taraflar arasında güven tesis etmek, geçerliliğini korumuştur. Yeminin bağlayıcılığı ya da yemine sadakat meselesi ise -İslam fikhında çeşitli hükümlere bağlanmakla birlikte¹⁰- genel olarak yeminin formüle edilmişindeki öğelerin temsil ettiği manevi güçle bağımlı olmuştur.

Yeminin toplum içi bireysel ilişkilerin yanı sıra, devlet-kamu, devletlerarası ilişkilerde de kullanılagelen bir araç haline geldiği, ilkeleştiği ve kurumsallaştığı söylenebilir.¹¹ Bu bağlamda tarihsel, kültürel ve edebi niteliklerinin ötesinde siyasi bir nitelik kazanan yeminin vasfı, yalnız karşı tarafa bir teminat vermekle kalmamakta, yemin sahibini bir kurum, görev, hedef veya davaya da dâhil etmektedir. Günümüzde cumhurbaşkanı ile milletvekillerinin görev başlangıcında ettikleri resmi yeminin Osmanlı-Türk siyasi hayatının bir ürünü olduğu ve bu nedenle siyasi sınıflamaya girdiği söylenebilir. Ne var ki bugün, yemin ile görev başlangıcı arasında eşzamanlılık nedeniyle oluşmuş bağlantı, Osmanlı Klasik Dönemi'nde padişahın tahta geçişindeki kılıç kuşanma ve biat törenleri için geçerli değildir.¹² Zira bu törenlerde yazılı ya da sözlü herhangi bir yemine başvurulmamış, yemini çağrıştıran tek husus -sadakat unsuru içermesi nedeniyle- biat töreni

7 Kur'an-ı Kerim'in birçok ayetinde de Allah'ın kendisine, nesne ve olgular üzerine yemin edilmektedir. Bkz., Kutbettin Ekinci, “Kur'an'da Allah'ın Zati Dışında Kullanılan Yeminleri Sözü Maksudı Açısından Anlamak”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 57, S. 1, 2016, s. 85-102.

8 Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. III, İstanbul, MEB,1993, s. 616.

9 Ali Berat Alptekin, “Osmaniye Örneğinden ...”, s.24.

10 İslam fikhı çeşitleri ve niteliklerine göre yeminin bağlayıcılığı konusunda farklı şart ve hükümler getirmektedir. Bkz., Ertuğrul Boyunakalın, “Yemin”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 43, İstanbul, 2013, s. 417-420; Abdurrahman Candan, “İslam Hukukunda Yemin ve Ahlaklılık”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 15, 2010, s. 431-452.

11 Modern devlet anlayışının hâkim olduğu günümüzde, uluslararası antlaşmalar hukukunun temel ilkesinin de yeminin güvene dayalı ilişkilerin kurulması ve bağlılık olgularını içerdiği söylenebilir. Zira bu hukukun temel ilkesi *pacta sunt servanda*, yani “ahde vefa”, şartlar ne olursa olsun tarafların antlaşmaya sadakat ve saygı gösterecekleri anlamını taşımaktadır. Faruk Sönmezoglu, “pacta sunt servanda”, *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, İstanbul, Der Yayınları, 2000, s. 560.

12 Aksi görüşler için bkz., Güler Yarcı, “Osmanlıda Yemin ve Tahlif”, *Yemin Kitabı*, Ed. Emine Gürsoy Naskali, İstanbul, Kitabevi, 2013, s. 17-72; B. Zakir Aşkar, “Biat'tan Yemin'e... Kamusal Sorumluluk Üstlenenlerin ve Temsilcilerinin And İçmesi”, *Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, S. 10, Yıl: 2012, s. 15-61.

olmuştur.¹³ Vüzera, vükela, askeriye, devlet adamları ve milletin arz ettiği bu sadakat ise iktidarı elinde tutan padişaha yönelik olup, onun yönetim ve egemenliğini tanımak ve itaatle sınırlanmıştır. Öte yandan padişahın tebaasına yönelik görev ve sorumluluklarını tanıdığına ve bunları yerine getireceğine dair bir güvencesi söz konusu değildir. Dolayısıyla Osmanlı devlet hayatı içinde önemli bir ritüel olmakla birlikte, biat töreni, karşılıklı güvence sağlamak amacına hizmet etmemesi bakımından ne yemin olarak, yalnızca tabi olunan ve tabi olan ilişkisini vurgulaması bakımından ne de bugünkü anlamıyla siyasî nitelikte kabul edilebilir.

Yemine bu vasıfları nedeniyle başvurulmasının ilk örneği Tanzimat Dönemi'nde görülmektedir. 3 Kasım 1839 günü ilan edilen Gülhane Hatt-ı Hümayunu ile Padişah Abdülmecit, devlet idaresini ve kurumlarını, çıkarılacak kanunlara göre düzenleyeceğini bu kanunlara kendisi de dâhil olmak üzere devlet erkânının da uyacağını vadedmiştir. Hatt-ı Hümayun'da ulema ve vükelanın da katılımıyla yapılacağı haber verilen¹⁴ bu tören ertesi günü gerçekleştirilmiştir.¹⁵ Mekân olarak Hırka-i Şerif odasının seçilmesi ve yeminin, Kur'an-ı Kerim üzerine el basılarak¹⁶ Allah'ın adına bağlanmasıyla birden fazla İslami kalem unsur ve usulünün izlenmesi dikkat çekicidir. Padişah Abdülmecit'in kendisi gibi tüm devlet erkânını da taahhütte soktuğu bu törenin dışında; Hatt-ı Hümayun'un hükümlerine sadık kalacağına dair mülkiye, ilmiye ve askeri sınıfa bağlı olan tüm devlet memurlarının da yemin etmesi usulü getirilmiştir.¹⁷ Böylelikle Osmanlı Devleti'nde, devlet idaresinde yer alan büyük-küçük tüm kamu görevlilerinin kanun, kurum ve görevlerine bağlılık için siyaseten yemin etme (tahlif) usulünün ilk örneği verilmiştir. Padişah Abdülmecit'in ettiği yemin, aynı Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nun kendisi gibi, kendisinin tek taraflı iradesinin bir tezahürüdür. Padişah'ın kararlılık ve samimiyetini ortaya koyması ve kendisini dini ve geleneksel değerlerle bağlaması bakımından da önemlidir. Padişahın ahdinden dönmesi halinde öngörülen yaptırım, dinî kalem usullerinin kullanılması dolayısıyla İslam fikhının çizdiği çerçeve olarak belirlemektedir. II. Abdülmecit'in yeminine sadık kalarak devlet yönetimini Osmanlı toplumunun çeşitli unsurlarının eşitliği prensibi içinde gerçekleştirdiğini belirtmek gerekir. Bununla birlikte, herhangi bir iktidar-muhalefet ilişkisinin bulunmadığı, devlet-kamu ilişkisinin hükmedenle tabi olan ilişkisiyle sınırlandığı bir dönemde yapılan bu yeminin;

13 Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. I, s.228-231.

14 Suna Kili-A. Şeref Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri*, Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1985, s. 11-13.

15 Enver Ziya Karal, "Gülhane Hatt-ı Hümayununda Batının Etkisi", *Belleten*, C. XXVIII, S. 112, Yıl: 1964, s. 581.

16 Yavuz Abadan, "Tanzimat Fermanının Tahlili", *Tanzimat I*, Ankara, Maarif Vekâleti, 1940. s. 43.

17 Konu hakkında bkz., Gülden Sarıyıldız, "Tanzimat ve Osmanlı Bürokrasisinde Yemin Müessesesi", *İstanbul Üniversitesi Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, S. 1, 2002, s. 253-254.

padişahlık makamını değil, Padişah'ın kendisini bağlayan kişisel bir yemin çerçevesinde kaldığı söylenebilir. Osmanlı Devleti'nde yeminin kurumsallaşması ve siyasi bir nitelik kazanması, yönetilenlerin de yönetime dâhil olmaya başladığı Meşrutiyet Dönemi'nde gerçekleşecek; takip eden süreçte dönemin siyasi ortamına göre içerik ve şekil değiştirecektir.

2. Kanun-i Esasi'de Yemin

18. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nde başlayan ıslahat hareketleri, 19. yüzyılın son çeyreğinde ülkenin iç ve dış dinamiklerinin de büyük etkisiyle anayasal monarşiye geçişle sonuçlanmış, Padişah II. Abdülhamit'in kabul ettiği irade-i seniye ile yeni rejimin temellerini atan Kanun-i Esasi, 23 Aralık 1876 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türk tarihinin bu ilk anayasası; 16 sivil bürokrat, 10 ulema ve 2 askerden oluşan ve başkanlığını Mithat Paşa'nın yaptığı Cemiyet-i Mahsusa adlı bir komisyonca hazırlanmıştır.¹⁸ Komisyonunda, Mithat Paşa'nın, Ziya Paşa ve Namık Kemal Bey'le birlikte Fransız ve Belçika anayasalarını temel alarak hazırladığı tasarının yanı sıra, II. Abdülhamit'in Sait Paşa'ya çevirttiği 1814, 1830 ve 1875 Fransa anayasaları ile Polonya ve Prusya anayasaları da görülmüş, en son komisyonun ortaya çıkardığı tasarı, Vükela Meclisi'nden geçerek Padişah tarafından kabul edilmiştir.¹⁹

Kanun-i Esasi'nin öngördüğü tek yemin; kurduğu yasama organı Meclis-i Umumî üyeleri içindir. Öte yandan yürütme organının başı olan padişahın, yemin etmesi gibi bir uygulama bulunmamaktadır. Oysa Kanun-i Esasi'nin hazırlanışında yararlanılan 1831 Belçika Anayasası'nda ve 1851 tarihli Prusya Anayasası'nda hükümdarın, anayasaya sadakat yemini etmesi yer almaktadır.²⁰ Hatta komisyon içinde Sait Paşa'nın hazırladığı anayasa tasarısında da hükümdarın görevine başlamadan önce anayasada öngörülen görevleri yapacağına ve devlete sadık kalacağına dair yemin etmesi geçmektedir.²¹ Tüm bunlara rağmen, Kanun-i Esasi'de böyle bir maddeye yer verilmemesindeki başlıca sebep,

18 Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2006, s. 133; Robert Devereux, *The First Ottoman Constitutional Period*, The Johns Hopkins Press, Baltimore, 1963, s. 47, dipnot 27. Anayasa komisyon üyelerinin listesi için bkz., Robert Devereux, *The First Ottoman...*, s. 259, Appendix A. Komisyon üyeleri için adaylar Padişah'a hükümet tarafından önerilmiştir. İhsan Güneş, *Türk Parlamento Tarihi, Meşrutiyet'e Geçiş Süreci I. ve II. Meşrutiyet*, C. I, Ankara, TBMM Vakfı Yayınları, 1997, s. 51-52.

19 Sina Akşin, "Birinci Meşrutiyet Meclis-i Mebusanı I", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 25, S. 01, 1970, s. 19-20. Abdülaziz'in yerine V. Murat'ın tahta geçirilmesinin ardından, o sırada Devlet Şurası Başkanı olan Mithat Paşa'nın hazırladığı 19 maddelik bir anayasa taslağı, Vükela Meclisi'nce kabul edilmemiştir.

20 Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk*, s. 143; Coşkun Üçok, "1876 Anayasasının Kaynakları", *Türk Parlamentoculuğun İlk Yüzyılı 1876-1976*, haz. Siyasi İlimler Türk Derneği, Ajans-Türk, Ankara, 1976, s. 15.

21 İhsan Güneş, *Türk Parlamento Tarihi...*, s. 59. Süleyman Paşa'nın hazırladığı anayasa tasarısında ise sadece seçime göreve gelecek olan Divan-ı Memalik üyeleri ve devlet memurlarının yemin etmeleri öngörülmektedir. İhsan Güneş, *Türk Parlamento Tarihi...*, s. 63.

anayasayı hazırlayan komisyon üyelerinin doğrudan doğruya Padişah tarafından atanmış olması ve komisyonda halkı temsil eden bir meclis ya da organın bulunmamasıdır. Gerek hazırlanışında halkın yer almaması gerekse yürürlüğe girişinde halkoylamasına başvurulmaması, anayasanın, padişahın tek taraflı bir iradesi olduğunu da göstermektedir. Oysa yine tek taraflı bir irade şeklinde ilan edilen Tanzimat Fermanı'nda dahi, dönemin Padişahı Abdülmecit, vadettiği yenilikleri gerçekleştirmeye yemin etmiş, hatta bu yemin, fermana bağlı olarak çıkarılacak kanunların üstünlüğünün ve bağlayıcılığının da bir ifadesi olmuştur.²² Şu halde Kanun-i Esasi'de böyle bir yeminin yer almayışı; bunun komisyonun bilinçli bir tercihi olduğu görüşünü güçlendirmektedir. Kanun-i Esasi'nin daha çok niteliksel özelliğiyle ilgili olan bu duruma ek olarak, devlet yapısını ve devlet organlarının yetki ve sorumluluk belirleyen maddeleri, padişahı meşrutiyet rejiminin merkezi ve en üstün gücü olarak tanıdığını da göstermektedir.²³ Monarşi geleneğine bağlı üyelerin komisyon çalışmalarında baskın olmalarının etkisiyle ve padişahın kişiliğinin anayasada “*mukaddes ve gayri mesul*”²⁴ kabul edildikten sonra, onu sözel ve sembolik de olsa herhangi bir yaptırıma bağtılayacak bir yemin öngörmemesi elbet tabii bir durumdur. Bu haliyle, Kanunu-i Esasi'nin tesis ettiği anayasal monarşi rejiminde, monarşinin dayanağının anayasa değil, anayasanın dayanağının monarşi olduğu yorumu da yapılabilir.

Kanun-i Esasi'nin bütününe hâkim olan bu boyutun, yasama organı Meclis-i Umumî üyelerinin göreve başlamaları için öngördüğü yeminin şeklini de etkilediği söylenebilir. Zira 46. madde; Meclis-i Umumî üyelerinin açılış töreninde “*Zatı Hazreti Padişahiye ve vatanına sadakate ve Kanun-i Esasi kanunlarına uymaya*” yemin edeceklerini belirtmektedir.²⁵ Anayasanın yemin için belirlediği bu sıralama; - padişah, vatan ve sonrasında anayasa- I. Meşrutiyet'in başlattığı siyasi hayatın önceliklerini de göstermektedir. Böylelikle padişahın daha önce mutlak olan egemenlik hakkını, şimdi meşruti rejimde ancak kendisine sadakat önkoşulu ile yasama organıyla paylaştığı da söylenebilir.

Yeminde beliren bu öncelik sırası, Osmanlı Devleti'nin ilk parlamentosunun 19 Mart 1877 tarihindeki açılış törenine de yansımıştır.²⁶ Törende parlamento üyeleri varlık değil

22 Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk...*, s. 143.

23 Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk...*, s. 135-145.

24 Kanun-i Esasi'nin 5. maddesi şu şekildedir; “*Zatı Hazreti Padişahinin nefsi hümayunu mukaddes ve gayri mesuldür.*”.

25 *Hatt-ı Hümayûn ve Kânûn-ı Esâsî*, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1293. Kanun-i Esasi'nin Türk Alfabesiyle basılı metni için bkz., Suna Kili-A. Şeref Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri...*, s. 31-44.

26 Dolmabahçe Sarayı Muayede Salonu'nda gerçekleşen törende, Server Paşa başkanlığındaki Meclis-i Ayan üyeleri ve seçim işlemleri tamamlanarak başkente ulaşmış Meclis-i Mebusan'ın 84 üyesinin yanı sıra, Vükela Heyeti, devlet ileri gelenleri, askeri erkân, ulema, diplomatik temsilciler, gayrimüslim toplulukların dini liderleri ile yerli ve yabancı basın mensupları da katılmışlardır. Hakkı Tarık Us, *Meclis-i Meh'usan 1297-1877 Zabıt Ceridesi*, Cilt 1, İstanbul, Vakıf Gazete Matbaa, 1939, Açılma Töreni, s. 4-6; Robert Devereux, *The First Ottoman...*, s. 108-115.

fakat boy göstermiş, hitap olmuşlar ama hitap edememişlerdir. Zira tören, Padişah II. Abdülhamit'in salona girişiyle başlamış ve açılış nutkunun Mabeyn Başkâtibi Sait Paşa tarafından okunuşu ve 101 pare top atışıyla son bulmuştur.²⁷ Meclis-i Umumî üyelerinin yemin töreni ise parlamentonun ertesi günkü ilk oturumunda gerçekleşmiştir. Meclis-i Ayan ve Meclis-i Mebusan üyeleri, “*Zât-ı Hazret-i Padişahîye ve vatanıma sadakat ve Kanun-i Esasi ahkâmına ve uhde me tevdi olunan vazifeye riâyetle hilafından mücanebet eyliyeceğime kâsem ederim*” diyerek yemin etmişlerdir. Yemin töreninin Sadrazam Sait Halim Paşa'nın huzurunda gerçekleşmesi Kanun-i Esasi'nin yine 46. maddesinin belirlediği bir kuraldır. Aynı kurala göre; parlamentonun açılışında hazır bulunmayan üyeler meclisin toplandığı bir gün kendi meclis başkanlarının huzurunda yemin edeceklerdir. Bu kanun maddesinin bir bakıma, yürütmenin yasamaya nezaretini ve hatta vesayetini sağladığı söylenebilir. Yemin metninde ise padişahın şahsına ve vatana sadakat öncelikli olarak yer aldığı; anayasa hükümleri ile parlamenter görevlere bağlılığın ise eşit derecede önem taşıdığı görülmektedir. Üzerinde durulması gereken bir diğer nokta, yemindeki “üyelerin sorumluluğuna tevdi olunan göreve saygı ile uyacakları ve aksi hareketten sakınacakları” ifadesidir. Zira bu ifade, Meclis-i Umumî üyelerinin görevlerinin kendilerine hangi mercii tarafından tevdi olunduğu; yani “verildiği/ bırakıldığı/ sunulduğu”²⁸ sorusunu akıllara getirmektedir. Kanun-i Esasi'den önce böyle bir yasama organı var olmadığına göre bu yasama görevinin kaynağı anayasa olmalıdır; dolayısıyla Meclis-i Umumî üyelerine görev ve sorumluluklarını anayasa “vermektedir”. Öte yandan yasama görevinin “bırakılıyor” ya da “sunuluyor” olması durumunda ise kaynak; Meşrutiyet rejiminden önce bu erki kendi bünyesinde barındıran padişah, daha geniş bir anlamda ise monarşi olarak belirmektedir. Bu tartışma, tevdi kelimesi üzerine semantik bir çıkarsama olarak görülebilir. Ne var ki anayasanın belirlediği yemin metninin, Osmanlı Devleti'nin parlamento üyelerinin Meşrutiyet rejimine yönelik ve rejim içindeki değer ve niyet olgularına da yön verdiği unutulmamalıdır.

Meclis-i Ayan ve Meclis-i Mebusan'ın, Padişah'ın açılış nutkuna teşekkür mahiyetinde hazırladıkları cevaplar, yasama görevlerinin kaynağı sorusunu yanıtlamaktadır. 27-28 Mart tarihli oturumlarda hazırlanan bu metinler, Meclis-i Mebusan Reisi Ahmet Vefik Efendi ve Meclis-i Ayan Reisi Server Paşa tarafından 5 Nisan 1877'de II. Abdülhamit'e şahsen sunulmuştur.²⁹ Meclis reislerinin Padişahı ziyarete Sadrazam

27 Hakkı Tarık Us, *Meclis-i Meb'usan ...*, s. 7-12.

28 *Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Ayan Tutanak Terimleri Sözlüğü*, Ankara, TBMM Basımevi, 2015, s.238

29 Hakkı Tarık Us, *Meclis-i Meb'usan ...*, s. 13; Seydi Vakkas Toprak, “İlk Osmanlı Seçimleri ve Parlamentosu”, *Sosyoloji Dergisi*, Diz 3, S. 26, 2013/1, s.179. II. Abdülhamit, Meclis-i Mebusan başkanlığına, daha açılış töreninden önce 5 Şubat 1877 tarihinde yayınladığı bir Hatt-ı Hümayun'la İstanbul mebusu Ahmet Vefik Efendi'yi atamıştır. Kanun-i Esasi'nin 77. maddesine Heyet-i Mebusan Reisi ve yardımcılarının padişah tarafından meclisin gösterdiği adaylar arasında seçilmesini öngördüğü için bu atamanın anayasaya aykırı bir uygulama olduğu açıktır. Sina Akşin, “Birinci Meşrutiyet ...”, s. 23.

Ethem Paşa ile birlikte gitmeleri, yürütmenin yasamaya nezaretinin bir diğer göstergesi olduğu gibi, devlet protokolünde sadrazamın ağırlığını muhafaza ettiği şeklinde de algılanabilir. Meclis-i Ayan sunduğu bu metinde, “*hükümetin düzenlediği ve Meclis-i Mebusan tarafından kabul edilerek kendisine havale olunan düzenlemeler ve kanun tekliflerinin gerekliliğini ve uygunluğunu inceden inceye araştırmak ve Kanun-i Esasi ile kendisine ihsan buyurulan vazife gereğince aşırılık ve yetersizlik yolunda her türlü abartmaların tadilinde kusur etmeyeceğini*” belirtmektedir.³⁰ Böylelikle, Meclis-i Ayan, yasama görevinin kaynağının anayasa olduğunu kabul ve ifade etmektedir. Ne var ki bu görevini, yasaları aşırılık ve yetersizliklerine göre törpülemeye indirgemesi; Meclis-i Ayan'ın, (Meşrutiyet'i yalnızca devlet istikrarını sağlamak için gerekli gören ve aslında egemenliğini paylaşmaya çok da hevesli olmayan II. Abdülhamit nezdinde) saltanatı esas alan bir tutum içinde olduğunu da açıkça göstermektedir. Zira aynı metinde Meclis-i Ayan, kendisini kanunların ve genel ahlak kurallarının muhafızı tayin eden; kamu yararının idaresi ve müzakeresine görevli ve yetkili kılının Padişah olduğunu ifade etmektedir.

Şu halde Meclis-i Ayan'ın; kendi varlığını tesis eden Kanun-i Esasi ve Meşrutiyet'i; tamamen saltanatın tercih ve iradesinin birer ürünü olarak değerlendirdiği söylenebilir. Meclis-i Mebusan tarafından hazırlanan cevap metinde ise meclis; Padişah'a inayet ve güveni için teşekkür etmiş; “*muhafaza-i hukuk-ı saltanat-ü millet ile maddi ve manevî terakkiyat-ı memleket*” için doğruyu söylemekten geri durmama, devlet ve millete iyi hizmet etme sözü vermiştir. Meclis-i Mebusan'ın -bugünkü anlamıyla olmasa da- millet egemenliği ve haklarından söz ederek, Meclis-i Ayan'a kıyasla Meşrutiyet rejimi ruhunu daha fazla içselleştirmiş olduğu görülmektedir. Bu durum, buldukları konunun Meşrutiyet'in bir getirisi olduğunun bilincinde olduklarını göstermekle birlikte; saltanatı bu rejimin dayanağı olarak görüp görmediklerine dair bir ipucu sağlamaktan uzaktır. Meclislerin Padişah'ın nutkuna karşılık hazırladıkları bu yazılı cevaplar; meşrutiyetle yönetilen devletlerdeki bir geleneğin takip edilmesi olup, hukukî bağlayıcılıkları bulunmamaktadır. Bununla birlikte Meşrutiyet rejiminin hemen başında siyasi hayata katılan yeni aktörlerin yaklaşımlarını yansıtmaları bakımından önemlidirler. Cevaplarda ortaya çıkan siyasi görüşün, özellikle devlet yönetiminde bulunmuş ve Padişah tarafından atanmış Meclis-i Ayan üyeleri için Kanun-i Esasi'ye ve dolayısıyla yemin metnine de hâkim olan monarşiyi dayanak ve temel alan bir biçimde şekillendiği söylenebilir.

30 Hakkı Tarık Uş, *Meclis-i Mebusan ...*, s. 15.

Meclis-i Umumi ikinci yasama yılına 13 Aralık 1877’de Dolmabahçe Sarayı Büyük Salon’da yapılan açılış töreniyle başlamış, meclis üyelerinin yemin töreni ise 24 Aralık 1877 günü gerçekleştirmiştir.³¹ Bu dönem parlamento çalışmaları; Nisan ayında patlak veren 93 Harbi’nin etkisinde kalmış; özellikle Meclis-i Mebusan, savaşın Osmanlı aleyhinde gelişmesindeki sorumluluğu, hükümete ve hatta Padişah II. Abdülhamit’e yükleyen yoğun eleştirilerde bulunmuştur.³² Böylesi bir ortamda Hükümet; 13 Şubat 1878 tarihinde sunduğu mazbatasında Padişah’tan meclisin çalışma süresini uzatmasını ya da vaktinden evvel tatil etmesini istemiştir.³³ Hükümetin bu talebi esasında Kanun-i Esasi’nin 35. maddesinde Padişah’a tanıdığı anayasal hak dâhilindedir. Ertesi gün mecliste okunan ve Heyet-i Ayan ve Mebusan’ı “mevcut olağanüstü durum nedeniyle” süresiz tatil eden Padişah iradesi ile I. Meşrutiyet dönemi fiilen sona ermiş ve II. Abdülhamit’in mutlak merkezîyetçiliğinin hâkim olduğu 30 yıl sürecek istibdat dönemi başlamıştır.³⁴

İç ve dış dinamiklerin zorlaması, İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin muhalefeti ve ordu- nun da desteklemesi sonucunda 23 Temmuz 1908 günü II. Abdülhamit Kanun-i Esasi’yi tekrar yürürlüğe koymuştur.³⁵ Padişah’ın 24 Temmuz 1908 tarihinde verdiği irade üzerine³⁶ Kasım ve Aralık aylarında yapılan Meclis-i Mebusan seçimlerinin³⁷ ardından II. Meşrutiyet’in ilk parlamentosunun açılış töreni 17 Aralık 1908 tarihinde yapılmıştır.³⁸ I. Meşrutiyet’in açılış törenlerinde olduğu gibi Meclis-i Ayan ve Mebusan üyeleriyle birlikte devlet erkânının ileri gelenleri ve yabancı elçilerin de hazır bulunduğu törende

-
- 31 Hakkı Tarık Us, *Meclis-i Meb’usan ...*, Cilt 2, s. 5; 26. Parliamentonun ilk açılış töreninde halkın Dolmabahçe Sarayı etrafında toplanmasını sağlamak için resmi daireler bile tatil edilmişken, 13 Aralık 1877’deki ikinci yasama yılı açılış; 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’nın gölgesinde kalmıştır. Robert Devereux, *The First Ottoman ...*, s. 115-119.
- 32 Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. VIII, Ankara, TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI, 2007, s. 237- 241; Ahmet Oğuz, *Birinci Meşrutiyet, Kanuni Esasi ve Meclis-i Mebusan*, Ankara, Grafiker Yayınları, 2010, s. 235 vd.
- 33 Hakkı Tarık Us, *Meclis-i Meb’usan ...*, s. 407; Suna Kili-A. Şeref Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri ...*, s. 61.
- 34 Hakkı Tarık Us, *Meclis-i Meb’usan ...*, C. 2, s. 406; Tarhan Erdem, *Anayasalar ve Belgeler 1876-2012*, İstanbul, Doğan Kitap, 2012, s. 46-47. Cezmi Eraslan, “II. Abdülhamid’in İlk Yıllarında Meclis ve Meşrutiyet Kavramları Üzerine Bazı Tespitler”, *Belgeler ve Fotoğraflarla Meclis-i Mebusan (1877-1920)*, TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2010, s. 16,17. Hükümetin verdiği mazbatada Meclis’in ‘muvvakaten’ yani geçici olarak tatil edilmesi istenmişken, Padişah tarafından verilen iradede bu sözcüğe yer verilmemiş, böylelikle Meclis süresiz olarak tatil edilmiştir. Sina Akşin, “Birinci Meşrutiyet ...”, s. 34.
- 35 Kanun-i Esasi’nin tekrar yürürlüğe koyulması üzerine Osmanlı Devleti’nde yapılan kutlamalar için bkz., *II. Meşrutiyet’in İlk Yılı 23 Temmuz 1908-23 Temmuz 1909*, Yapı Kredi Yayınları, 2018, s. 34-41.
- 36 Tarhan Erdem, *Anayasalar ve Belgeler ...*, s. 65,66.
- 37 1908 Meclis-i Mebusan seçimleri hakkında geniş bilgi için bkz., Kenan Olgun, “1908 Meclis-i Mebusân Seçimleri ve Mebusaların Meclisteki Temsili”, *Belgelerle ve Fotoğraflarla Meclis-i Mebusan (1877-1920)*, İstanbul, TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayınları, 2010, s. 33-51.
- 38 30 yıl sonra tekrar toplanan Osmanlı Parlamentosu’nun açılış töreni için yapılan askeri alay ve bando merasimi gibi resmi kutlama hazırlıklarına Başkent halkının da heyecanı karışmış; Meclis-i Umumi Dairesi’nin bulunduğu Ayasofya Meydanı ve çevresi halk akınına uğramıştır. *II. Meşrutiyet’in İlk Yılı*, s. 224-233.

Padişah II. Abdülhamit bir nutuk vermiştir.³⁹ Mabeyn Başkâtibi Ali Cevat Bey tarafından okunan nutkunda Padişah; Kanun-i Esasi'nin tatbikinde görülen zorluklar üzerine devlet ricali tarafından Meclis-i Mebusan'ın “*muvakkaten*” tatiline gerek görüldüğünü, o zamandan bu yana eğitimin gelişmesiyle birlikte memleketin meşruti rejim arzusuna bağlı olarak “*buna muhalif rey ve mütaalada bulunanlara rağmen bila-tereddüd Kanun-i Esasi'yi yeniden ilan eylediğini*” belirtmiştir. Dış politika ve mali durum üzerine beklentileri içeren kısa nutkunda Padişah, devlet ve memleket için hayırlı olması dileğiyle Meclis-i Mebusan'ı açtığını ve mebusları görmekten duyduğu memnuniyeti ifade etmiştir. Ülkenin Kanun-i Esasi ile idaresi konusunda azminin kat'î ve değişmez olduğunu, Meclis-i Mebusan'ın devlet ve millete hayırlı işler görme arzusunu ve başarı dileklerini belirtmesi, gerçekte tamamı Sadrazam Kamil Paşa tarafından hazırlanan nutuğa, II. Abdülhamit tarafından yapılan tek ekleme ve değişikliktir. Ne var ki parlamentonun açılış töreninde sarf ettiği bu sözlerin yemin olmadığı açıktır. Hatta II. Abdülhamit, “Kanun-i Esasi” yeterli olduğu için metinden “meşrutiyet ile idare” ifadesini çıkarılmasını istemiş; Ali Cevat Bey'in yemin etmesi önerisi karşısında ise zaten daha önce yemin ettiği için nutukta tekrarlamasına gerek olmadığını belirtmiştir.⁴⁰ Sözü geçen bu yemin, II. Meşrutiyet'in ilk günlerinde Padişah'ın Şeyhülislam Mehmed Cemaleddin Efendi'nin önünde “...Siz Şeyhülislamsınız. İşte huzurunuzda kasem ediyorum. Meşrutiyeti hiçbir zaman ref' ve iptale tasaddi etmeyip devam-ı meriyetini bizzat iltizam ve saltanatta bulundukça muhafazasına sa'y ve iktam ile bu meslekten inhiraf etmeyeceğime vallahi billahi tillahi...” sözleriyle ettiği ve Şeyhülislam'ın, yine Padişah'ın isteği üzerine 28 Temmuz günü İttihat ve Terakki Cemiyeti temsilcilerine ve halka duyurduğu yemindir.⁴¹

II. Abdülhamit'in yeminini Şeyhülislam'ın şahitliğinde yapmayı tercih edişi ve Allah'ın adına bağlaması İslami yemin usullerini takip ettiğini göstermektedir. Bununla beraber yine İslami yemin geleneklerinden Kur'an üzerine ya da Kur'an'a el basarak yemin etmemesi ise yeminin, bir tören olarak önceden hazırlanmadığı; görüşme sırasında doğaçlama olarak geliştiği şeklinde kabul edilebilir. Öte yandan kamuoyuna da ilan edilen bu yeminini, Padişah'ın parlamento açılış töreninde tekrarlamaktan kaçınması dikkat çekicidir. Özellikle İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin meşrutiyet rejimini devam ettirmek konusunda kendisine ve eski rejimin memurlarına güven duymadığının farkında

39 *Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi (MMZC)*, C. 1, Birinci İnikat, 4 Kânunuevvel 1324 Perşembe, s. 2-3.

40 *İkinci Meşrutiyetin İlanı ve Otuzbir Mart Hâdisesi, II. Abdülhamid'in Son Mabeyn Başkâtibi Ali Cevat Bey'in Fezleke'si*, haz. Faik Reşit Unat, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014, s. 34.

41 *II. Meşrutiyet'in İlk Yılı*, s. 38; *Şeyhülislam Merhûm Cemaleddin Efendi Hazretlerinin Hâtîrât-ı Siyâsiyesi*, M. Hovagimyan Matbaası, Dersaadet, 1336, s. 7.

olduğu düşünüldüğünde, bu durum daha da önem kazanmaktadır. II. Abdülhamit'in açılış nutkunun Kanun-i Esasi hükümlerine bağlı kalacağına dair herhangi bir yemin içermemesi, Meclis-i Umumi ve özellikle İttihat ve Terakki mensupları tarafından memnuniyetsizlikle karşılanmıştır; Padişah bu durumu mebuslara verdiği bir yemekteki nutkuyla bertaraf etmeye çalışmıştır. Fakat gayri resmî bir ortamda verdiği bu nutkunda da herhangi bir yemin ifadesi yer almamış, yalnızca anayasa hükümlerine karşı hareket edeceklerin birinci düşmanı olacağını temin ve teyid etmiştir.⁴² I. Abdülhamit'in alenen ve resmi bir tören yerine, tek kişinin huzurunda ve sonradan duyurulan bir yemini yeterli görmesi; yemin etme amacının esasen kendisine dair şüpheleri bertaraf etmeye yönelik olduğunu düşündürmektedir. Bu durum, hemen her yeminin temel amacı olan güven tesis etmeyle de uyumludur. Aslında meşrutiyet taraftarları için, Padişah'ın meşrutiyeti lağvetmeyeceğine dair yemininin, Kanunu-i Esasi'nin hükümlerine bağlı kalmaya edeceği herhangi bir yeminden daha makbul olması beklenebilir. Zira bundan 30 yıl önce Meclis-i Mebusan'ı süresiz tatil ettiğinde de II. Abdülhamit, Kanunu-i Esasi hükümleri içinde davranmıştır. Kaldı ki anayasada padişahın yemin ederek, rejim içinde görev ve sorumluluklarına uyacağına dair bir güvence vermesine dair bir hüküm yer almamaktadır. O halde İttihat ve Terakki Cemiyeti mensupları II. Abdülhamit'in yeminin içeriğinden ziyade bağlayıcılığıyla ilgilenmektedir.

II. Meşrutiyet Dönemi'nin ilk Meclis-i Mebusan'ın yemin töreninin ne zaman gerçekleştirildiğine dair bir bilgiye rastlanmamaktadır. Parlatmentonun açılış günü ilk oturumunda⁴³ yapılmayan törenin, mebusanların başkente ulaştıkça kendi Meclis başkanlarının huzurunda ve peyderpey, “*Zatı Hazreti Padişahiye ve vatanına sadakate ve Kanun-i Esasi kanunlarına uymaya*” şeklindeki metinle gerçekleştirildiği kabul edilebilir.⁴⁴ Meclis-i Ayan'ın birinci devre birinci toplantı yılı oturumları gizli gerçekleştirildiği içinse zabıt tutulmamıştır.⁴⁵ Buna karşın Meclis-i Ayan Reisi Said Paşa'nın Sadrazam Kamil Paşa'ya gönderdiği telgraf, Meclis-i Ayan'ın yemin töreninin 19 Aralık 1908 (6 Kanunusani 1324) tarihinde yapıldığını göstermektedir.⁴⁶ Hatta telgraf, daha önce kendi aralarında anlaşılan bazı ayanların, tören sırasında yeminlerini, anayasada yer alan metne

42 *İkinci Meşrutiyetin İlanı ve...*, s. 39-42.

43 *MMZC*, C.1, Birinci İnikad, 4 Kanunuevvel 1324 Perşembe, s. 1-6. Meclis-i Mebusan, izleyen oturumlarında da seçim mazbatalarının kontrolü ve mebuslukların onayı, şubelerin tayini gibi işlerle meşgul olmuştur.

44 Meclis-i Mebusan'ın 30 Aralık 1908 tarihli oturumunda bazı mebuslar, parlatmentonun açılışı üzerinden 15 gün geçmesine rağmen halen bazılarının tahliflerinin yapılmamış olmasını eleştirmişlerdir. *MMZC*, C. 1, Yedinci İnikad, 17 Kanunuevvel 1324 Çarşamba, s. 83-84.

45 *Meclis-i Ayan Zabıt Ceridesi (MAZC)*, C. 1, Birinci İnikad, 1 Teşrinisani 1325 Pazar, s.1.

46 *T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Bâb-ı Âli Evrak Odası (BEO)*, 3456/259196, H 26/11/1326, lef 2.

bazı ifadeler ekleyerek gerçekleştirdiklerini, durumun Sadaret tarafından da bilinmesinin uygun görüldüğünü iletmektedir. Durumdan bir telgrafla haberdar kılındığına göre, anayasada belirtildiğinin aksine yemin töreninin Sadrazam huzurunda yapılmadığı anlaşılmaktadır. Sadaretin aynı gün hazırladığı cevabında, Meclis-i Ayan'da yapılan tahlifin Kanun-i Esasi'de yer alan yemin metnine içerikçe uygun düştüğü; Meclis-i Umumî'nin açılışından önce mebusan tarafından yemin metnine “*Zatı Hazreti Padişahiye kanun-u mezkûre riayet buyurdukça*” ibaresinin eklenmesini kararlaştırıldığını anlaşıldığı; anayasada yer alan şekliyle yemin etmek gerekli ise de daha fazla söze meydan vermemek için mebusan üyelerinin tahlifinin uygun görüldüğü belirtilmiştir.⁴⁷

Yazışmaların ortaya koyduğu bu bilgiler, dönemin siyasi atmosferini yansıtmaya bakımından oldukça önemlidir. Meclis-i Ayan'ın bazı üyeleri bizzat Padişah tarafından atanmalarına karşın Padişahın şahsına ancak Kanun-i Esasi'ye uygun hareket ettikçe sadakat göstermek üzere yemin etmişlerdir. Bu ibarenin ilavesi hakkında daha önce kendi aralarında uzlaşmaları, Kanun-i Esasi'de öngörülen yemininin içeriğini yeterli görmediklerini göstermektedir. Ne var ki bu dönem içinde metnin değişmesine yönelik herhangi bir adım atılmamış, hatta daha sonra yapılan birçok anayasa değişikliğine karşın yemin metni korunmuştur.⁴⁸ Şu halde, bazı ayan üyelerinin anayasanın dışına çıkan bu eylemi, II. Abdülhamit'in meşrutiyet idaresini devam ettirmeyeceğine dair şüphelerinin açık bir ifadesi olarak alınmalıdır. Sadaret'in yemin metnine yapılan bu müdahaleye karşı herhangi bir itirazının olmaması; içeriğin karşılanması ve konuyu uzatmamak amacının yanı sıra durumun Meclis-i Ayan'ın bazı üyeleriyle sınırlı kaldığını göstermektedir. Çünkü 14 Kasım 1909 tarihli oturumunda buraya yeni tayin olunan 4 üye, yeminlerini Kanun-i Esasi'de yer aldığı şekliyle yapmışlardır.⁴⁹

31 Mart Olayı⁵⁰ ve sonrasında yaşanan gelişmeler hem Padişah'ın hem de Meclis-i Umumî üyelerinin yeminlerinin bağlayıcılığı konusuna ışık tutmaktadır. Zira şeriat isteğinin ön planda olduğu, fakat aslında muhalefetin, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı hazırladığı askeri bir hükümet darbesi olan ve Selanik'ten yola çıkan Hareket Ordusu

47 BOA, BEO, 3456/259196, H 26/11/1326, lef 3.

48 Son Osmanlı Mebusan Meclis-i de 12 Ocak 1920 tarihli ilk oturumunda aynı metin üzerinden yemin etmiştir. MMZC, C. 1, Birinci İnikad, 12 Kânunusani 1336 Pazartesi, s. 2.

49 MAZC, C. 1, Birinci İnikad, 1 Teşrinisani 1325 Pazar, s. 3.

50 Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İstanbul, İmge Kitabevi, 2014, s. 196-212; Ahmet Bedevi Kuran, *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler*, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2000, s. 337-343. 31 Mart Olayı hakkında ayrıca bkz., Sina Akşin, *Şeriatçı Bir Ayaklanma - 31 Mart Olayı*, İstanbul, İmge Kitabevi, 1994; İsmail Hami Danişmend, *31 Mart Vak'ası*, 3. bs., İstanbul, İstanbul Kitapevi, 1986; Necdet Aysal, “Örgütlenmeden Eyleme Geçiş: 31 Mart Olayı”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 37-38, Mayıs-Kasım 2006, s. 15-53; Sıddık Yıldız, *Çıkışından Bastırılmasına Kadar 31 Mart İsyanı*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006.

tarafından bastırılan bu olayda Cemiyet; sorumluluğun Padişah'a ait olduğuna inanmıştır. Meclis-i Umumi'nin Hareket Ordusu'nun Yeşilköy'e ulaşmasının da verdiği güçle aynı görüşü paylaştığı görülmektedir.⁵¹ Zira Yeşilköy'de Meclis-i Umumi-i Milli adıyla toplanan Meclis-i Ayan ve Mebusan; ilk defa 23 Nisan günü⁵²; ordunun şehre tam hâkim olmasını takiben 27 Nisan'da ikinci defa Padişah II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesi konusunu görüşmüştür.⁵³ Fetva Emni Hacı Nuri Efendi ile Şeyhülislam Ziyaeddin Efendi'den hal' fetvasının hazırlanarak imzalamaları istenmiştir.⁵⁴ Saltanattan feragat veya hal' teklifiyle oylamaya sunulan fetva, mebuslar tarafından ekseriyetle hal' kararı olarak onaylanmış⁵⁵ ve Velihaht Şehzade Mehmed Reşat Efendi'nin tahta çıkışı kabul edilmiştir. Fetvada Abdülhamit'e yönelik suçlamalar; “*şer’î meseleleri şer’î kitaplardan çıkartmak, devlet hazinesinde israfa sebep olmak, şer’î bir sebebe istinat etmeden vatandaşları hapis ve sürgünlerle cezalandırmak, halka zulmetmek ve doğru yola yemin etmişken sözünden dönerek Müslümanların yaşayışını tamamen bozacak şekilde fitne çıkarmakta direnip onları birbirlerine öldürtmek*” olmuştur.⁵⁶ Özellikle son suçlamanın,⁵⁷ II. Abdülhamit'in meşrutiyet rejimini koruyacağına dair ettiği yemine yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Padişah, II. Meşrutiyet'in ilanıyla istibdat yönetimine son vermiş, jurnalcileri dağıtmış ve memleketi Kanun-i Esasi'nin hükümlerine göre yöneteceğine, bu hükümler uyarınca kimsenin sebepsiz ve mahkemesiz cezalandırılmayacağına ve bundan dönmeyeceğine dair yemin etmiştir. Oysaki 31 Mart Olayı ile yaşananlar bunun tam tersi bir durum ortaya çıkarmıştır. Şu halde Meclis-i Umumi-i Milli'nin II.

-
- 51 “Meclis-i Umumi-i Millet” adıyla 22 Nisan 1909 günü yayınladığı resmi beyannamede, Hareket Ordusu'nun gerici harekete karşı beyannamelerini ve aldığı tedbirleri onayladığını duyurmuştur. *İkinci Meşrutiyetin İlanı...*, s. 179-180.
- 52 Oysa Hareket Ordusu kumandanı Mahmut Şevket Paşa, aynı gün Padişah'a gönderdiği bir telgrafta ordunun kendisini hal' etmek amacıyla olduğuna dair haberleri yalanlayarak bu konuda güvence vermiştir. *İkinci Meşrutiyetin İlanı...*, s. 93-94.
- 53 Sina Akşin, *Şeriatçı Bir Ayaklanma...*, s. 213. Padişah'ın hal'inin meclis gündemine alınması için 23 Nisan günü takrir veren isimler Meclis-i Ayan azası Ferik Şevket Paşa ile Amasya Mebusu Fazıl Arif, Edirne Mebusu Talât ve Antalya Mebusu Ebuzziya Tevfik Beylerdir. Aydın Çakmak, *Sürgünde Bir Hakan, II. Abdülhamid'in Selanik ve Beylerbeyi Günleri*, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2014, s. 62.
- 54 Ali Fuat Türkgeldi, *Görüp İştiklerim*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2010, s. 37; Mehmet İpşirli, “Sultan II. Abdülhamid'i Tahta Çıkaran ve Tahttan İndiren Fetvalar”, *Sultan II. Abdülhamid ve Dönemi*, Sultanbeyli Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Kültür Yayınları No. 12, 2012, s.47; Hasan Ali Polat, *II. Meşrutiyet Döneminde Siyasî Sürgünler (1908-1918)*, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Antalya, 2018, s. 179.
- 55 Akşin eserinde kararın oybirliği ile alındığını belirtirken, Türkgeldi ve İpşirli eserlerinde birkaç ayan ve mebusun tereddüt ettiğini belirtmektedir. Sina Akşin, *Şeriatçı Bir Ayaklanma...*, s. 180; Ali Fuat Türkgeldi, *Görüp İştiklerim*, aynı yer; Mehmet İpşirli, “Sultan II. Abdülhamid'i ...”, s. 47, dipnot 17.
- 56 Mehmet İpşirli, “Sultan II. Abdülhamid'i ...”, s. 48.
- 57 Fetvada geçen ifadeler şunlardır; “... *salâha rücu etmek üzere ahd ve kasem etmiş iken yemininde hânis olarak ahval ve umur-u Müslimini bilküllüye muhtel kılacak fitne-i azime ihdasında ısrar...*” Mehmet İpşirli, “Sultan II. Abdülhamid'i ...”, s.48.

Abdülhamit'in 31 Mart Olayı'nda müdahalesinin olduğuna inandığı⁵⁸ ya da en azından II. Meşrutiyet'in ilanı sırasında onu bertaraf edemeyen Cemiyet'in bu son vakayı bir fırsat olarak kullandığı söylenebilir. II. Abdülhamit'in hal' kararı; Meclis-i Umumî üyelerinin göreve başlamadan önce ettikleri yeminin sanıldığı ya da arzu edildiği kadar bağlayıcı olmadığını açıkça göstermektedir. Zira daha önceden tartıştığımız üzere, -“*kanun-u mezkûre riâyet buyurdukça*” şartını ekleyen birkaç ayan dışında- mebuslar her şeyden evvel “*Zât-ı Hazret-i Padişahîye*” yani padişahın şahsına sadakate yemin edelmektedirler. Oysa şimdi, içlerinden birkaçı onun hal'i için fetva talep edebilmiş; çoğunluğu ise saltanattan feragat ya da hal' seçenekleriyle önlerine sunulan fetvayı, hal' için oylamakta sakınca görmemişlerdir. Meclis üyeleri, böylelikle yeminlerini açıkça bozarlarken, fetva gerekçelerinden birinin II. Abdülhamit'in kendi yemininden dönmüş olması hayli çelişkilidir. Anayasada Meclis-i Umumî'nin yürütme karşısında hemen hiçbir gücü bulunmazken, padişahı hal' edebilmek gibi bir yetkisinin de bulunmadığı açıktır. Bu nedenle, Meclis-i Ayan ve Mebusan'ın, Meclis-i Umumi-i Milli adı altında toplanarak böyle bir karara imza atmış olmalarının ve hatta tahta yeni bir padişah geçirmelerinin, anayasal değil, fakat meşrutî bir hareket olduğu iddia edilebilir. Bir başka deyişle, II. Meşrutiyet'in mebusları, padişahı tahttan indirerek, yeminlerinin bir kısmına halel getirmiş olsalar dahi; vatana sadakat, Kanun-i Esasi hükümlerine bağlılık ve karşı hareketten sakınmak üzere ettikleri yeminlerini yerine getirmişlerdir. Bu durumda, mebusların fikir ve eylemlerinde görev önceliklerinin; önce vatana ve meşrutiyet rejimine sadakat olarak değiştiği de söylenebilir. Elbette bu değişim; bizzat II. Abdülhamit'in Kanun-i Esasi'nin yürürlüğe girmesi için 1 Ağustos 1908 tarihinde çıkardığı Hatt-ı Hümayun'da yer alan, daha sonra parlamentonun açılış nutkunda yinelediği sözleriyle; “*o günden bugüne kadar geçen durum, düşünce ve genel eğilime, memleketin meşrutî rejim için gelişen kabiliyetine*”⁵⁹ bağlanmalıdır. Bir başka deyişle, I. Meşrutiyet'ten II. Meşrutiyet'e kadar geçen sürede edinilen siyasi deneyim, mebusların meşrutiyet algısını da geliştirmiştir. Zira son Osmanlı Meclis-i Mebusan dâhil olmak üzere yemin metni olduğu gibi korunmasına karşın, II. Abdülhamit'in hal'i; padişaha edilen sadakat ahdinin, artık onun şahsından ziyade, temsil ettiği makama yönelik bir nitelik kazanmasının

58 Belirtmek gerekir ki fetvada bu şekilde üstü kapalı bir şekilde ifade edilmesine karşın II. Abdülhamit'in 31 Mart Olayı'na dahil oluşuna Meclis-i Umumî kadar Hükümet de kesin gözüyle bakmamıştır. Zira Divan-ı Harb'in sabık 31 Mart Olayı'na iştirakinden dolayı sabık padişahın yargılanması talebini Hükümet reddetmiştir. Ali Fuat Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim...*, s. 42. Akşin eserinde, II. Abdülhamit'in kendisine gelen jurnaller sayesinde olayın öncesinde az çok haberli olduğunu, buna karşın doğrudan bir müdahalesinin olmadığını hem isyankâr askerlere hem de Hareket Ordusu'na yaklaşımının kendisini ve tahtını korumak üzere tarafsız kalmaya yönelik olduğunu tartışmaktadır. Sina Akşin, *Şeriatçı Bir Ayaklanma...*, s. 272-279.

59 Suna Kili-A. Şeref Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri...*, s. 67-69. Aynı gün Babiali'de de okunan bu Hatt-ı Hümayun'un gerçekte Sait Paşa tarafından kaleme alınmıştır. Sina Akşin, “Birinci Meşrutiyet ...”, s. 36.

da başlangıcı olmuştur. Meşrutiyet algısıyla beraber, anayasanın gücü ve bağlayıcılığı konusundaki fikri gelişmeler ise 1909 Kanun-i Esasi değişikliklerini getirmiş; padişahın anayasaya bağlılık yemini etmesi burada kabul edilmiştir.⁶⁰ Buna göre, “*Zat-ı hazret-i padişah-i hin-i cülûslarında Meclis-i Umûmîde ve Meclis müctemi değılse ilk içtimainda şer’-i şerif ve Kanun-ı Esasi ahkâmına riayet ve vatan ve millete sadakat edeceğine yemin eder.*” Böylelikle Padişah, şeriat ve anayasayı korumaya değil fakat onlara uymaya ant içerek, hukukun üstünlüğü kabul etmekte ve bunu Meclis önünde, millet şahitliğinde aleni bir şekilde yapmaktadır. Bağlayıcılığının çok da güvenilir olmadığını kanıtlayan son gelişmelere karşın, bu değişiklikte; yeminin padişahın iyi niyet ve inisiyatifine bırakılmayarak, anayasal bir kural ve kurum haline getirilmesi amacı bulunmaktadır.

3. Jön Türkler /İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Yemin

Yeminin, I. ve II. Meşrutiyet dönemleri arasında çeşitli isimler altında ve farklı örgütlenmelerle faaliyet gösteren, Osmanlı-Türk siyasi hayatında kalıcı etkileri bulunan muhalif Jön Türk Hareketi⁶¹ için de önemli bir unsur olduğu görülmektedir. Carbonari Cemiyeti ve Rus nihilistlerinin hücre yapılanması modellerini örnek alan bu örgütlerde yemin, özellikle üye kabul aşamasında kullanılmıştır. Öyle ki bu hareketin ilk örgütlenmelerinden Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin 1895 tarihli ilk nizamnamesinde, cemiyete giriş koşulu olarak yemin edilmesi hükmü yer almıştır. Buna göre hâlihazırda cemiyet üyesi olan kişi, üyelik için gerekli koşulları taşıdığına inandığı kişiye “... *Cemiyetin maksadına ihlas ile hizmet edeceğine ve (şu) nizamnamenin ahkâmını tecavüz etmeyeceğine dair din veya namus, vicdanı üzerine bir yemin teklif edecek...*” ve ancak ant içirmeden sonra kendisine üye numarasını ve nizamnamesini verecektir.⁶² Yemin sahibinin hizmet edeceği idealler cemiyetin amaçları, cemiyet nizamnamesi ise ihlal etmeyeceği sınırlar olarak belirlemektedir. Nizamnamenin kuruluş sebepleri ve amacı başlıklı ilk bölümü, bu idealleri; vatandaşları, adalet, eşitlik ve hürriyet gibi temel hakları ihlal eden ve Osmanlı ilerlemesini engelleyerek ülkeyi dış müdahaleye açık hale getiren “*hükümet-i hazırâ*” hakkında uyararak; devlet yönetimini medeni ilerlemenin kaynağı olan meşveret usulüne, yani meşrutiyete geri döndürmek⁶³, güzel ahlakın korunmasına,

60 22 Ağustos 1909’da yapılan değişiklikte yirmi bir madde tadil edilmiş, bir madde tamamıyla kaldırılmış ve üç madde ilâve edilmiştir. Bkz., Tarhan Erdem, *Anayasalar ve Belgeler...*, s.49-54; Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk...*, s.192-197.

61 Jön Türk Hareketi ve İttihat ve Terakki Cemiyeti hakkında geniş bilgi için bkz., Ahmet Bedevi Kuran, *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2000; Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki 1908-1914*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2019; Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İstanbul, İmge Kitabevi, 2014; Ernest Edmondson Ramsour, *Genç Türkler ve İttihat ve Terakki*, İstanbul, Etkin Kitaplar, 2013.

62 Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler*, C. 1, İstanbul, İletişim Yayıncılık, 2015, s. 74.

63 Meşveret usulünün Osmanlı devlet idaresindeki kavramsal ve kurumsal gelişimi için bkz., Adem Ölmez, “Osmanlı Devletinin Son Asrında İslam ve “Usul-ü Meşveret” Tartışmaları”, *Devlet ve İktidar*, S. 58, Bahar 1997, s. 96-105.

halkın eğitim düzeyinin yükseltilmesine ve böylelikle bütün insanîyet ve medeniyete hizmet etmek olarak belirtmektedir. Cemiyetin amacının meşrutiyeti tekrar tesis ile sınırlı kalmadığı; yönetime özgürlük ve ilerleme yanlısı adil bir nitelik kazandıktan sonra, manen ve madden her türlü yardım ve desteği sağlamayı görev edinerek, onu koruma ve yükseltmeyi de hedeflediği görülmektedir. Bunun için cemiyet, Osmanlı hanedanlığının saltanat ve hilafette kalıcılığını lüzumlu görmesine karşın, meşrutiyeti kabul ve himaye etmemesi halinde şer'an ve kanunen gerekli muameleye tabi tutulacağını ifadeden geri durmamıştır. Tam da bu nokta, 31 Mart Olayı'ndan sonra II. Abdülhamit'in Meclis-i Umumi tarafından hal'inde, yeminin bağlayıcılığı konusuna farklı bir açıklama sunmaktadır. Zira nizamnamede "hükümet-i hazırâ" ifadesiyle yetinilmesine karşın, cemiyet muhalefetinin doğrudan II. Abdülhamit'i hedef aldığı, dolayısıyla Jön Türk Hareketi'nin daha Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden beri Padişah'ın şahsını meşrutiyet rejiminin önündeki başlıca engel olarak gördüğü söylenebilir. Öyle ki II. Meşrutiyet'in ilanından sonra dahi kendisine yönelik itimatsızlık devam etmiş, hatta İttihatçılar, 8 Ekim-7 Kasım 1908 Kongresi kararlarında "*Kanun-i Esasi'nin korunmasına yemin etmiş II. Abdülhamit'in, meşrutiyet rejimine saygısı devam ettikçe hayat ve saltanatının Cemiyet'in her türlü saldırısından masun olduğuna*" yer vermişlerdir.⁶⁴ Bu durumda, Meclis-i Umumi içindeki İttihatçı kadronun, 31 Mart Olayı sonrasında, mebusan ve ayan olarak Padişah'ın şahsına bağlılık için ettikleri yeminden öncelikli olarak, Jön Türk olarak ettikleri yeminlerine sadık kaldıkları, hatta bazı Meclis-i Ayan üyelerinin yemin metnine bu nedenle "*kanun-u mezkûre riâyet buyurdukça*" eklemesini yaptıkları yorumu yapılabilir.

1895 Nizamnamesi, yemin olarak belirli bir metin ya da tören şekli öngörmemektedir. Fakat gizlilik esasına bağlı teşkilatlanması nedeniyle, bir üye yine nizamnamede belirtilen vasıf ve şartları karşıladığına ikna olmadıkça bir kimseyi cemiyete alamamakta ve hatta cemiyetin varlığından dahi haberdar edememektedir.⁶⁵ Adayın cemiyete temiz sevgi ve yürekte bağlılıkla hizmet edeceğine dair yeminini din veya namus, vicdanı üzerine etmesi şartı; örgütlenmenin 'kutsal' değerlerini göstermektedir. Nizamnameye göre cemiyetin milliyet, etnik köken, cinsiyet, mezhep ayrımı olmaksızın kamu yararını gözetmeyi amaçladığını ve kadın-erkek, Müslüman-Hristiyan herkesin üye olabileceğini belirttiği unutulmamalıdır. Dolayısıyla cemiyet ne hedeflerinde ne de teşkilatlanmasında dinî bir ayrım yapmamakta, bununla birlikte dinin bireyler üzerindeki manevi kuvvetini de yadsımayarak üyelik yemininde din olgusuna da yer vermektedir. Yeminde;

64 Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal...*, s. 96.

65 Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal...*, s. 74.

dine alternatif ve eşdeğer olarak namus ve vicdanın da sıralanması; yeminin bağlayıcılığı için adayların/üyelerin kişisel manevi değerlerinin ölçüt alındığını göstermektedir.

1902 yılı I. Jön Türk Kongresi'nden sonra Paris'te kurulan Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti de 1906 Nizamnamesi'nde yemine yer vermiştir. Buna göre her yeni adayın, cemiyet nizamnamesini kabul ettiğine ve icaplarını yerine getireceğine dair dini ve namusu üzerine yemin etmesi şarttır.⁶⁶ Nizamnamede adaylara ettirilen yeminin metnine ya da şekline dair herhangi bir yönerge bulunmamaktadır. Öte yandan cemiyetin Heyet-i Merkeziye'sine seçilecek üyeler için ilk toplantılarında yemin edilmesi kuralı getirilmiş ve bu yeminin metnine yer verilmiştir: “*Sultan Abdülhamid-i Sani'nin idare-i keyfiye ve müstebidesi devam ettikçe, Kanun-i Esasiye-i Osmaniye'nin ahkâm-ı mevkii icraya vazolunmadıkça hükümet-i Osmaniye'ye arz ve dehalet ve hizmet etmeyeceğime, daima maksad-ı cemiyete sadık ve hâdim kalacağıma, esrar-ı cemiyeti işfa etmeyeceğime ve cemiyet namına gönderilen ianatu derhal cemiyete teslim edeceğime din ve namusum üzerine yemin ederim.*”⁶⁷ Her iki yeminin din ve namus üzerine bağlandığı ve cemiyete hizmet noktasında örtüştüğü görülmektedir. Bunun dışında Merkez Heyeti üyelerinin yemininde, Meşrutiyet rejimine dayanmadıkça Osmanlı idaresi ile hiçbir şekilde ilişkiye girmemenin, cemiyetin amaçlarına hizmetten önce gelişi dikkate değerdir.

Jön Türk Hareketi içinde 1906 yılında Selanik'te kurulan Osmanlı Hürriyet Cemiyeti, Mason localarının öğretisi ve yöntemlerinin etkisinde hücre yapılanması ve gizlilik esasına dayanarak teşkilatlanmış, üyelik kabulünde hem yemini kullanmış hem de ona törensel bir mahiyet eklemiştir. Cemiyet'e hâlihazırda üye bir kişi, uygun bir adayı iyice araştırdıktan ve cemiyetin onayını aldıktan sonra, kimseye açıklamayacağına dair yemin ettirerek kendisine durumu bildirmektedir. Adayın kabul etmesi halinde bu defa üye, adayı cemiyete giriş töreninin yapılacağı eve, gece ve gözleri bağlı bir şekilde getirmektedir. Burada gözleri açılan adaya, cemiyete girme isteği tekrar sorulmakta, kabul etmesi halinde yeniden gözleri bağlanarak bir başka odada bir masaya oturtulmaktadır. Üç kişilik ant içme kurulunun karşısında adaya, milletin gasp olunan hakları ve vatanın zayıflamasının sebeplerini açıklayan bir metin okunmakta, cemiyete girme isteği tekrar sorulmaktadır. Adayın tekrar kabul etmesi halinde ayağa kaldırılarak sağ eli adayın dininin kutsal kitabına, sol eli ise çapraz yerleştirilmiş tabanca ve kama/hançer üzerine konularak “*Cemiyetin esrarını ve mensubininden bittesadüf öğrendiklerinden hiçbirinin ismini en şedit işkencelere duçar olsa da fâş etmeyeceğine ve Devlet-i Osmaniye'nin (Kanun-u Esasi) ahkâmı dairesinde hakkı hakimiyeti ekber evlada intikal etmek üzere*

66 Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal...*, s. 77.

67 Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal...*, s. 80.

Âl-i Osman uhdesinde kalması ve umum efrad-ı Osmaniye'nin bilâ tefriki cins ve mezhep naili saadet ve hürriyet olması için ilâ nihayetülömr çalışacağına ve duçarî felaket olan efradı Cemiyete ve ailelerine muavenet eyleyeceğine ve şayet ihaneti tebeyyün ederse cezayı idama razı olduğuna dair din, vicdan ve namusuna ve Cenabıhakkın ism-i azametini..." yemin ettirilmektedir. Sonrasında gözleri açılan aday, karşısında kırmızı önlük ya da pelerin giymiş siyah maskeli ant içme kurulunu bulmaktadır. Yeni üyeye, baş ve işaret parmağıyla hilal şekli verilen sağ elin göğse dayandırılmasıyla yapılan cemiyet işareti ile şube parolası öğretilmekte, cemiyet üye numarası verilerek, ilk alındığı yere yine gözleri bağlı bir şekilde geri götürülmektedir.⁶⁸ Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin gerek yemin töreninde gerekse yemin metninde aday/yeni üye üzerinde büyük bir etki yaratmayı amaçladığı açıktır. Cemiyet'in varlığının açıklanması öncesinde bir gizlilik yemini ettirilmesi, hem kabul töreni hem de yemin öncesi gözlerinin bağlanması ve tören sonunda gözleri bağlı bir şekilde ilk alındığı yere bırakılması, cemiyetin gizlilik esasına yapılan ve tekrarlanarak kuvvetlendirilen unsurlardır. Zira bu esasın korunması, yemin metninde de ilk sırada yer almaktadır. Cemiyet'e dâhil olma niyetinin adaylıktan tören sonuna kadar üç defa sorulması ise adayın kararında samimi ve ısrarlı olup olmadığının sorgulanmasıdır. Yeminin din, vicdan ve namus ve Tanrı'nın ismi üzerine bağlanması ve kutsal kitaba el basılarak yapılması, cemiyetin dinî yemin geleneklerinin tümünü takip ettiğini, bununla birlikte bireyin olası tüm kutsal değerlerini bir araya getirdiğini göstermektedir. Yemine tabanca ve hançer öğelerinin eşlik etmesi ise cemiyetin ihtilalci niteliğinin bir göstergesi ve cemiyete hizmet ederken üyenin can alıp can verebileceğine açık bir mesaj olarak değerlendirilebilir. Zaten adayın yeminiyle cemiyete ihaneti halinde öldürüleceğini kabul etmesi bu durumu açıkça ortaya koymaktadır. Cemiyet'in daha çok Rumeli'deki 3. Ordu subayları arasında yayılarak genişlemesi, dolayısıyla silahın askerlikte vazgeçilmez bir unsur oluşuyla taşıdığı önem de getirilebilecek bir diğer açıklamadır. Aday, yeminiyle esasen, cemiyetin gizliliğini korumaya, Kanun-i Esasi çerçevesinde egemenlik hakkının Osmanlı hanedanlığında kalmasına, Osmanlı'nın tüm fertlerinin hürriyeti için çalışmaya, cemiyet üye ve ailelerine destek vermeye ve cemiyet kararlarını uygulamaya ant içmektedir. Bununla birlikte yemin metninin dilindeki olumsuzlama dikkat çekicidir; "en şiddetli işkencelere tabi tutulması", "felakete uğraması" ve bahsettiğimiz üzere "idamla cezalandırılması" muhtemeldir; buna karşın hürriyet için "ömrü boyunca" değil, "ömrü sonlana değin" çalışacaktır. Bu bakımdan, yeminin ve yemin töreninin bütününe oluşturan tüm unsurların 'gizlilik' ve 'tehlike' imgelerine dayandırıldığı söylenebilir.

68 Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki...*, s. 107; Kazım Karabekir, *İttihat ve Terakki Cemiyeti*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2011, s. 102-110.

Yeminde silaha el basma ritüelinin, Jön Türk Hareketi'nin diğer örgütleri tarafından yalnız üye kabulü sırasında değil, ilk kuruluş aşamasında da uygulandığı görülmektedir. 1906 yılında Şam'da kurulan Vatan Cemiyeti'nin Nisan-Mayıs aylarında Selanik'teki şubesinin kuruluş toplantısına katılanlar, "...kahhar bir istibdada karşı ancak ihtilal ile cevap vermek ve köhneleşmiş olan çürük idareyi yıkmak...", hürriyet, vatan ve milleti kurtarmak amaçlarıyla silaha el basmışlar ve "ölünceye kadar bu mukaddes dava uğrunda çalışacaklarına" ant içmişlerdir.⁶⁹ Bu toplantıda Vatan ve Hürriyet adını alacak ve daha sonra Osmanlı Hürriyet Cemiyeti bünyesine katılacak bu gizli Cemiyet'in de meşrutiyet rejimini tesis için ihtilal yolunu benimsemiş olması, şubenin kuruluş yemininin silah üzerine edilmesini açıklayıcı niteliktedir.⁷⁰

Terakki ve İttihat ile Osmanlı Hürriyet Cemiyetleri, Eylül 1907 tarihinde Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti adı altında birleşmişlerdir.⁷¹ 1908 yılına ait nizamnamesi, Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'ne ait yemin usulünün benimsendiğini göstermektedir. Cemiyet teşkilatlanmasında, üyeleri Heyet-i İdareler tarafından seçim ya da atamayla belirlenen ve bir reis, iki üyeden oluşan Heyet-i Tahlifiyeler, yani ant içirme heyetleri oluşturulmaktadır. Bu heyetler; "...Cemiyet'e dahil olacak zatın merasim-i mahsusası dairesinde icra-yı tahlifiyle muvazzaftır.". Yemin öncesinde adaya "müessir bir nutuk iradiyle milletin gasp olunan hukuku sarihası ve vatanın duçar-ı zaaf olması esbabının delâil-i maddiye ve maneviyesi izah ve tasvir edilecek"⁷² ve bundan sonra yine nizamnamede belirtilen içerikte yazılmış ve Heyet-i Merkeziye tarafından onaylanmış bir yemin okunarak "kabul olunan şahsa da harfiyen tekrar ettirilecektir."⁷³ Nizamnamede yeni üyelere ettirilmek üzere önerilen yemin metni, Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin kullandığı yeminin birebir aynısıdır. Yemin töreninin -Hürriyet Cemiyeti'nce kullanılmış aynı öğeler ve ritüelle- adayın bir eli, dininin kutsal kitabı; diğer eli, bir hançer ve tabanca üzerinde ve tüm bu süreçte gözleri kapatılmış bir vaziyette gerçekleştirileceği de yine nizamnamede açıkça belirtilmektedir. Yeminde cemiyetin gizliliğinin korunması yine hürriyetin tesisinden önce gelmekte; din, vicdan ve namus ve Tanrı'nın ismi üzerine

69 Hüsrev Sami Kızıldoğan, "Vatan ve Hürriyet: İttihat ve Terakki", *Belleten*, C. I, S. 3-4, Temmuz-İlkteşrin 1937, s. 621-622; Ernest Edmondson Ramsour, *Genç Türkler ve ...*, s.113; Faik Reşit Unat, "Atatürk'ün II. Meşrutiyet İnkılabının Hazırlanmasındaki Rolüne Ait Bir Belge (2 fotokopi ile birlikte)", *Belleten*, C. XXVI, S.102, Nisan 1962, s. 340-341.

70 Afet İnan, yemin sırasında silahın öpüldüğünü; Aydemir, buna ilaveten kutsal kitaba el basıldığını belirtmektedir. Afet İnan, "Mukaddes Silah", *Belleten*, C. I, S. 3-4, Temmuz-İlkteşrin 1937, s. 610; Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, 1881-1919, C.I, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1999, s. 97.

71 M. Şükrü Hanioglu, "İttihat ve Terakki Cemiyeti", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 23, İstanbul, 2001 s. 480; Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal...*, s. 81. Cemiyetin adı 1908 Kongresi Kararları ve 1908 Siyasal Programı'nda "Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti" olarak değişmiştir. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal...*, s. 96, 98.

72 Bu nutkun tam metni için bkz., Kazım Karabekir, *İttihat ve ...*, s. 313-315.

73 Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal...*, s. 85.

bağlanması devam ettirilmektedir. Cemiyet'in; bu şekilde daha üyeliğe kabul aşamasında vurguladığı gizlilik ve tehlike ise; 1908 Nizamnamesi'nin çeşitli hükümlerinde artık pek muhtemel bir gerçek halinde yer almaktadır.⁷⁴ Bu durumun, cemiyetin II. Abdülhamit'in istibdat yönetimine karşı oluşturulmuş kanun dışı bir örgütlenme oluşundan kaynaklandığı açıktır.

Cemiyet, Mayıs 1908'te Saray ve konsolosluklara gönderdiği ihtarnama ve layihalarla varlığını resmen duyururken,⁷⁵ meşrutiyetin yeniden ilanı için Rumeli'de ihtilal faaliyetlerini başlattığı süreçte de yemin geleneğini sürdürmüştür. Örneğin, Kolağası Resneli Niyazi Bey, 3 Temmuz 1908 Cuma günü bu amaçla dağa çıkarken beraberindeki 200 asker ve bir o kadar da sivile din, vatan ve namus üzerine yemin ettirmiştir.⁷⁶ Yine ihtilalin arifesinde, Merkez-i Umumi üyesi Enver Bey'in, Köprülü kumandanı ve valisi ile 23 Temmuz günü meşrutiyetin ilanını talep etme ve bunun için şehir halkını ve askerleri örgütleme kararı aldıkları toplantıda, sağ elleri Kuran, sol elleri Enver Bey'in kılıcı üzerinde ve ayakta olmak üzere "...merkez-i umuminin kararına uyararak usulüne uygun biçimde sadakat yemini" etmişlerdir.⁷⁷ Yemin, II. Meşrutiyet'in ilanından hemen sonra yapılan kutlamalarda da varlık göstermiş; cemiyet mensupları, 25 Temmuz 1908 günü kalabalıklarla Babıali'ye yürüyerek, devlet erkânının ileri gelenlerinden meşrutiyete sadakat yeminleri almışlardır.⁷⁸ 3 Ağustos 1908 günü İstanbul'daki ordu birliklerine bir metin üzerinden ant içtirilirken,⁷⁹ izinden dönen Harbiye Mektebi öğrencilerine de okul kapısı önüne konan bir masadaki Kur'an ve revolver üzerine cemiyet adına

74 Nizamnamenin 48. maddesinde "Cemiyete intisap eden bilimüm efrad(ın) icab-ı halinde Cemiyetin maksad-ı mukaddesi uğruna feda-yı hayata mecbur..." olduğunu belirtmesi ve ayrıca Usul-ü Muhakemat ve Mücazat Faslı adlı bölümünde Cemiyet'in sırlarını veya üyelerini hükümete ifşa etmeyi cinayet suçu olarak nitelendirmesi ve cezasını da idam olarak öngörmesi bu duruma örnek olarak verilebilir. Tark Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal...*, s. 87, 89-90.

75 Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki...*, s. 124-125; Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki...*, s. 22-23; Hasan Ali Polat, *II. Meşrutiyet...*, s. 44, 45.

76 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "1908 Yılında İkinci Meşrutiyetin Ne Suretle İlan Edileceğine Dair Vesikalar (9 resimle birlikte)", *Bellekten C. XX, S. 77*, Ocak 1956, s. 107-108; Hasan Ali Polat, *II. Meşrutiyet...*, s. 46; *Hürriyet Kahramanı Resneli Niyazi Hatıratı*, Ankara, Panama Yayınları, s. 92-109.

77 *Kendi Mektuplarında Enver Paşa*, haz. M. Şükrü Hanioglu, İstanbul, Der Yayınları, 1989, s. 49.

78 Bu gösterilerde Sadrazam Sait Paşa, Adliye Müsteşarı Ahmet Şükrü Bey ve İstinâf Müdde-i Umumi Necmeddin Molla Efendi, Harbiye Nazırı Ömer Rüstü Paşa, Maliye Nazırı Ziya Paşa ve Maarif Nazırı Haşim Paşa görevlerini Meşrutiyet'e bağlılıkla devam ettireceklerine dair yemin etmişlerdir. Hasan Ali Polat, *II. Meşrutiyet...*, s. 134-135.

79 Söz konusu yemin şu şekildedir: "*Sevgili Padişahımızın teba-i sadıkasına ihsan buyurdıkları Kanun-u Esasî ahkâm-ı münifesine ömrüm oldukça harfiyen tebaiyyet ve itaat edeceğimi ve otuz iki sene mukaddem bazı erazilin ihanetiyle lağvedildiği gibi yine ileride maazallah böyle bir hal vuku bulursa hürriyet-i vataniyenin muhafazası uğrunda kanunun son katresi akıncaya kadar Osmanlı Terakki ve İttihad Cemiyetine muavenet edeceğimi ve her kim Cemiyet aleyhinde ika-i fesada cüret ederse kendi elimle öldüreceğimi ve bize bu lütfu bahşeden sevgili Padişahımız efendimize, din ve millet ve vatanıma kemâl-i sadakatle ve ubudiyetle hizmet edeceğimi ırz ve namusum üzerine Kur'an-ı azimüşşana elimi basarak yemin ile temin ederim. Vallahi. Billâhi.*" İkinci Meşrutiyetin İlanı ve..., s. 153.

yemin ettirilmiş, buna uymayan 40 öğrenci ise tutuklanmıştır.⁸⁰ İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin II. Meşrutiyet'in ilanı öncesi ve sonrasındaki ant içme uygulamalarına bakıldığında, yeminin yalnızca cemiyet içi bir protokol değil, aynı zamanda bir 'güvence' olduğu söylenebilir. Zira anayasal düzen askıya alınmışken, onu tekrar tesis için cemiyet yalnızca kendisine güvenmiştir. Bu güveni de kendisini teşkil eden üyelerinin yeminleri vasıtasıyla meşrulaştırmıştır. Bir kere hürriyete döndükten sonra, cemiyetin 30 yıllık istibdat yönetiminin verdiği deneyimle, meşrutiyet rejiminin hayatta kalmasına engel olabilecek -Padişah, Babıali, ordu- her mecradan aradığı teminat, yine yemin olmuştur. Hatta bu yeminlere, Cemiyet'in emel ve emirlerine sadakatle uymayı da ekleyerek, kendisine mensup olmayanları dahi kendi görüşleri doğrultusunda hareket etmeye sevk etmiş, bir nevi tedbir almıştır. Cemiyet'in bu yeminlere ihtiyaç duymasında toplumsal bir tabana sahip olmayışının en büyük etken olduğu söylenebilir. Bu şekilde Cemiyet, varlığını meşrutiyet rejiminin sürekliliği için bir güvence olarak gördüğünü ortaya koyduğu gibi; *kahraman-ı hürriyet* kimliğini vurgulayarak toplumdaki gücünü de arttırmayı amaçlamıştır. Şu halde yeminin, Cemiyet'in geleneğinden gelen ve onu oluşturan bir 'temel' olduğu gibi, ideallerinin gerçekleşmesi ve idamesi için bir 'teminat' olduğu da iddia edilebilir.

1908 seçimlerine siyasi bir programla giren ve artık Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti adıyla anılan örgütün kanun dışı, gizli ve ihtilalci yapılanmasının -ancak 1911 Kongresi'nde kesinlik kazanmakla birlikte- siyasi fırka yapılanmasına doğru evrimleştiği söylenebilir. Bu durumun da etkisiyle cemiyete üyelik aşamasında yapılan yemin töreninin yerini, sıradan üyelik protokolünün aldığı görülmektedir. 1909 ve 1911 nizamnamelerine göre yeni üyelikler, yine bir rehberin aracılığıyla ve iki üyenin aday için vereceği iyi hal şahadetnamesi ile yapılacaktır.⁸¹ Her iki nizamnamede de adayların cemiyete girişte yemin etmesi ya da yemin töreni yapılmasından bahsedilmemektedir.⁸² 1913 Nizamnamesi ise adayların ikamet ettikleri mahalledeki cemiyet muavini ya da muhabirine müracaatını yeterli görmektedir.⁸³ Yemin, bu nizamnamede de yer almamaktadır. Yeminin cemiyet teşkilatlanması içindeki kurumsal önemini yitirmesinde, başlıca gaye

80 Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki...*, s. 335-336.

81 Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal...*, s. 107, 127.

82 Gizlilik unsurunun bu şekilde terkedilmesinin yanı sıra, tehlike imgesinin de Jön Türk örgütlenmelerinin önceki nizamnamelerine kıyasla büyük ölçüde azaldığı söylenebilir. Her ne kadar başına bir felaket ya da mağduriyet gelmesi halinde, üyelerin cemiyetten destek göreceği ve vefatı halinde, cemiyet içinde isminin onurlandırılacağı belirtilmişse de bunların cemiyete hizmet yolunda gerçekleşebileceğine dair hiçbir atfa rastlanmamaktadır. Nizamnamede üyelere yönelik disiplin suçlarının en ağırının artık idam değil, ihraç olması da bu yeni durumu ortaya koymaktadır. Bkz., Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal...*, s. 111-113.

83 Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal...*, s. 148.

olan meşrutî rejimin tesis edilmesi ve cemiyet mensuplarının bu rejim içinde artık yönetim kadrolarında yer almalarının etkili olduğu tartışılabilir.

4. Milli Mücadele ve Yemin

I. Dünya Savaşı'nı Osmanlı Devleti için sonlandıran 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi'ni, İtilaf Devletleri'nin işgalleri izlemiş, Yunan ordusunun 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'e çıkışı ise Türk Milli Mücadelesi'nde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu dönemin başında Kuvay-ı Milliye adlı silahlı direniş örgütlenmeleri ve Redd-i İlhak, Müdafaa-i Hukuk vb. cemiyetler aracılığıyla bölgesel olarak ortaya çıkan mukavemetin 'millî' kimliğe kavuşması ise Erzurum ve Sivas Kongreleri sayesinde olmuştur.

Mustafa Kemal Paşa'nın 22 Haziran 1919 tarihli Amasya Genelgesi'nde yaptığı çağrı üzerine ulusal nitelikte⁸⁴ toplanan Sivas Kongresi'nin 4 Eylül 1919 günkü ilk genel oturumunda delegeler, yemin konusunu ele almışlardır. Başkan Mustafa Kemal Paşa'nın açılış nutku ve başkanlık divanı seçiminin ardından söz alan İkinci Başkan Vekili İsmail Fazıl Paşa, Hazırlık Komisyonu tarafından tasarlanan bir yemin metnini Genel Kurul'a sunmuştur. Millî harekâtın aleyhinde kişilerin delegeleri İttihatçılıkla suçladığını, bu suçlamanın içte ve dışta kötü etkiler yaratacağını söyleyen İsmail Fazıl Paşa, metnin hazırlanış amacını; kongre üyelerinin hiçbir siyasi parti lehine hareket etmeyeceklerinin pekiştirilmesi olarak belirtmiştir. Teklif edilen metin şu şekildedir;

*“Makam-ı celil-i hilâfet ve saltanata, İslâmiyete, devlete, millete, memlekete manen ve maddeten hizmetten başka bir gaye takip etmeyerek her türlü ihtirasat-ı şahsiye ve siyâsiyeden ve firkacılık âmalinden münezzehtir bir azm-ü iman ile çalışacağıma ve İttihat ve Terakkî'nin ihyasına çalışmayacağıma namusum ve bilcümle mukaddesatım namına vallah, billah.”*⁸⁵

Genel Kurul bu metin üzerine; Meclis-i Mebusan'ın açılışına kadar kongrenin siyasi işlerden alıkonulamayacağı ve hatta Mebusan seçimlerinde ve sonrasında kongrenin etki yapması olasılığının bulunduğu⁸⁶; yeminin kongre süresince mi yoksa yasal bir hükümet kuruluncaya kadar mı geçerli olduğu; her türlü particiliğin aleyhinde mi yoksa

84 Sivas Kongresi'ne katılan delege sayısının 28-48 arasında olduğu düşünülmektedir. Kongre'de Doğu illeri ile Trabzon ve Samsun'u, Erzurum Kongresi'nde oluşturulan Heyet-i Temsilîye'nin 9 üyesinden 5'i; Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey, Raif Efendi, Şeyh Fevzi Efendi ve Bekir Sami Bey temsil etmiştir. Mahmut Goloğlu, *Millî Mücadele Tarihi II, Sivas Kongresi*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008, s. 18-19, 75-84; İsmail Giritli, “Sivas Kongresi'nin Millî Mücadeledeki Yeri ve Önemi”, *Sivas Kongresi I. Uluslararası Sempozyumu, 2-4 Eylül 2002 Sivas*, Sivas İli Sanat, Kültür ve Araştırma Vakfı Yayınları, 2002, s. 27; Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, Ankara, Kaynak Yayınları, 2015, s. 84.

85 Uluğ İğdemir, *Sivas Kongresi Tutanakları*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1986, s. 3.

86 Bu uyarı kongre sırasında Mustafa Kemal Paşa'dan gelmiştir. Aynı noktayı Nutuk'ta “İçinde bulunulan mücadele ve faaliyet siyasetten başka bir şey değil iken, bu son münakaşa zemini hayret verici değil midir?” sözleriyle eleştirmiştir. Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk...*, s. 87.

yalnızca İttihatçılık lehine çalışmamak için mi yemin edileceği ve esasen yemin etmenin gerekli olup olmadığı konularında tartışmıştır. En sonunda Teklif Komisyonu'na havale edilen metin, burada yeniden düzenlenerek, 5 Eylül günü Genel Kurul'a sunulmuştur. Komisyon gerekçesinde, yemin metninin yurt dışında yapılan propagandaların kötü etkisini gidermek amacıyla kongrenin İttihat ve Terakki yararına veya bu cemiyetin yeniden canlandırılmasına çalışmadığını ispat amacıyla düzenlendiğini belirtmiştir.⁸⁷ Komisyonca teklif edilen yemin metni şu şekildedir:

“Saadet ve selâmet-i vatan ve milletten başka kongrede hiçbir maksad-ı şahsî takip etmeyeceğime; vatanın bugün duçar olduğu mesâib ve felaketin müsebbibi bulunan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ihyasına çalışmayacağıma ve mevcut fırak-ı siyasiyeden hiçbirisinin âmâl-i siyasiyesine hâdim olmayacağıma vallahi, billahi.”⁸⁸

Genel Kurul tartışmaları, İttihat ve Terakki isminin zikredilip edilmemesi ve “vatanın yıkılmasına sebep olan” ibaresinin korunup korunmaması üzerine yapılmış; en sonunda ismin kalması, ibarenin de kaldırılması oylanarak kabul edilmiştir. Sivas Kongresi delegelerinin 5 Eylül 1919 tarihli oturumunda teker teker okuyarak ettikleri bu yemin, Mustafa Kemal Paşa'nın açılış nutkuyla beraber *İrade-i Milliye* gazetesinin 14 Eylül 1919 tarihli ilk sayısında yayınlanmıştır.⁸⁹

Kongre Hazırlık Komisyonu tarafından bir yemin metnine ihtiyaç duyulduğu ve delegelerinin yaptığı tartışmalar, dönemin iç politika gündemini yansıtmaktadır. Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girmesinde önemli bir rol oynayan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin üç lideri Talat, Enver, Cemal Paşalar ile arkadaşlarının 2/3 Kasım 1918 gecesini yurdu terk etmeleri, kamuoyunda Cemiyetin yenilgiden de sorumlu tutulmasına sebep olmuştur.⁹⁰ Bu ortam içinde Sivas Kongresi delegelerinin, İttihatçılık ile bağlantısının olmadığını duyurmakla, Milli Mücadele örgütlenmelerine karşı önyargı ve propagandaları bertaraf etmek amacını taşıdıkları açıktır. Delegelerin ettiği yeminde yegâne amacın “vatan ve milletin kurtuluş ve mutluluğuna çalışmak” olduğu görülmektedir. Oldukça genel bir tanımlama olmakla beraber, Genel Kurul'da hem yemin hem de millete hitaben hazırlanan bildirge üzerine yapılan tartışmalarda, milletin mevcut felaketin

87 *Sivas Kongresi'nin Tutanakları*, Yay. Haz. Recep Toparlı, İstanbul, Sivas Platformu, 2010, s. 286.

88 Uluğ İğdemir, *Sivas Kongresi Tutanakları...*, s. 18.

89 *İrade-i Milliye*, 18 Zilhicce 1337/14 Eylül 1335, Nr. 1, s. 2-3.

90 Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, C.3, İstanbul, İletişim Yayıncılık, 2015, s. 653 vd.; Erol Kaya, “İttihat ve Terakki Liderlerinin Yurtdışına Kaçışları ve Bunun İstanbul Basınındaki Yankıları”, *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 10, S. 1, 2008, s. 181-201. İttihat ve Terakki Fırkası'nın, 1 Kasım 1918 tarihli son kongresinde kendisini feshederek tarihe karıştığı ve Teceddüt Fırkası'na dönüştüğü kararı almıştır. Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki...*, s. 468-470.

ve kongrenin amaçlarından tam anlamıyla haberdar olduğu, zaten bu sebeple milli cemiyetler kurarak kendilerini delege olarak seçtikleri, fazla izahata gerek olmadığı belirtilmiştir. Yemin için hazırlanan taslaktaki “hilafet ve saltanat makamına, İslâmiyet’e, devlete, millete, memlekete” hizmet etmek amacının, kabul edilen metinde “vatan ve millet” ile sınırlandırılması dikkat çekicidir. Böylelikle taslakta var olan Osmanlıcı ve ümmetçi yaklaşım, yeminde yerini milliyetçi bir anlayışa terk etmiştir. Bu şekilde, kongrenin ulusal niteliğinin bir defa daha vurgulandığı söylenebilir. Yeminde mevcut partilerin siyasî emellerine hizmet etmeme ifadesi de kongrenin siyaset yapmaması anlamında değil, fakat partiler üstü bir gaye ile toplandığına işaret etmektedir. Yemin “val-lahi, billahi” sözleriyle Tanrı’nın adına ve tanıklığına bağlanmış, böylelikle dönemin dinsel-geleneksel ant içme usulü takip edilmiştir.

Erzurum ve Sivas Kongrelerini Milli Mücadele’nin dönüm noktalarından yapan ortak özelliği aldığı kararlardır.⁹¹ Zira Sivas Kongresi’nin, Erzurum Kongresi bildiri ve kararlarını temel alarak ve tüm millet ile vatani kapsayacak şekilde düzenleyerek ilan ettiği kararlar; Milli Mücadele’nin başlıca yemininin, Misak-ı Milli’nin temellerini oluşturmuştur. Son Osmanlı Meclis-i Mebusan’ı içinde ARMHC tarafından seçilmiş mebuslar⁹², ilkin Heyet-i Temsiliye ile Ankara’da, 12 Ocak 1920 tarihinde çalışmalarına başlamasının ardından da Meclis içinde, kongre kararları doğrultusunda bir program hazırlamışlardır.⁹³ Meclis’te Ahd-i Millî adıyla kurulan bir komisyonda son halı verilen ve Ahd-i Millî Beyannâmesi adını taşıyan bu metin, 28 Ocak günü Meclis-i Mebusan’ın özel bir toplantısında 121 mebus tarafından imzalanmıştır.⁹⁴ Meclis’in 18 Şubat günkü oturumunda ise Edirne Mebusu Şeref Bey’in, Avrupa parlamentoları ile basına tebliğ edilmesi ve tercihan müzakeresi için verdiği tavrı kabul edilerek, metin Genel Kurul’da okunmuştur. Ahd-i Millî Beyannamesi’nin giriş kısmı şu şekildedir; “*Osmanlı Meclis-i Mebusan azaları istiklal-i Devlet ve istikbal-i Milletin, haklı ve devamlı bir sulha*

91 Kararlar için bkz., *Milli Egemenlik Belgeleri*, Ankara, TBMM Basımevi, 2015, s. 15-32.

92 Mahmut Goloğlu, *Milli Mücadele Tarihi I, Erzurum Kongresi*, Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2008, s. 119, 128-129; Mahmut Goloğlu, *Sivas Kongresi...*, s. 205-211, 260; İhsan Güneş, “Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nden Halk Fırkası’na Geçiş”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. III, S. 8, Mart 1987, s. 427-432; *Atatürk Ansiklopedisi, Türkiye Cumhuriyeti Siyasi Tarihi*, C. 6, Yay. Haz. Kemal Zeki Gencosman, İstanbul, May Yayınları, 1981, s. 192, 193; Mahmut Goloğlu, *Milli Mücadele Tarihi III, 1920, Üçüncü Meşrutiyet, Birinci Büyük Millet Meclisi*, Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2010, s. 47-55.

93 Heyet-i Temsiliye Başkanı Mustafa Kemal Paşa, yeni seçilen mebusları Ankara’da görüşmeye çağırmıştır. *Heyet-i Temsiliye Tutanakları*, Yay. Haz. Uluğ İğdemir, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989, s.162, 163. Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk...*, s. 276, 277; İhsan Güneş, “Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nden...”, s. 432; Volkan Marttin, “Misak-ı Milli’nin Kabulü ve İstanbul’un İşgali Sürecinde 1920 Sultanahmet Protesto Mitingi’nin Önemi ve Etkisi”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XVIII, Özel Sayı, 2018, s. 261-263; *Atatürk’ün Bütün Eserleri*, C. VI, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2003, s. 163-166.

94 Cevdet Küçük, “Misak-ı Milli”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 30, İstanbul, 2005, s.173.

*nailiyet için ihtiyar edebileceği fedakârlığın hadd-i azamisini mutazammın olan esasat-ı atıyyeye tamami-i riayetle mümkün-üttemin olduğunu ve esasat-ı mezkûre haricinde payidar bir Osmanlı Saltanat ve Cemiyetinin devam-ı vücudu gayr-i mümkün bulunduğunu kabul ve tasdik eylemişlerdir.”*⁹⁵ Beyannamenin devamında yer alan bu koşullar: 1- Çoğunluğunu Arapların oluşturduğu ve Mondros Mütarekesi'nin imzası sırasında işgal altında bulunan bölgelerde halkoymasına başvurulabileceği; bundan başka dışında Mütareke hattının içinde ve dışında kalan kısımların tamamının ayrılamaz bir bütün olduğu; 2- Elviye-i Selâse (Kars, Ardahan, Batum) için gerektiğinde tekrar halkoymasına başvurulabileceği; 3- Batı Trakya'da da hukukî durumun halkoymasıyla tespiti; 4- Hilafetin, saltanatın ve Osmanlı hükümetinin merkezi olan İstanbul'un güvenliğinin sağlanması, Boğazlardan serbest geçişin Osmanlı Devleti ile diğer devletler arasında müzakereyle kararlaştırılması; 5- Azınlıkların haklarına -civar ülkelerdeki Müslüman ahalinin de aynı haklardan faydalanması şartıyla- riayet edileceği; 6- Milli ve iktisadi gelişme ve daha modern idareye kavuşmak için tam bağımsızlığın esas olduğu, bu nedenle siyasi, adli, mali ve diğer gelişmelerimizi engelleyici kayıtlara karşı bulunduğu ve mevcut borçların da bu esaslara göre ödeneceği şeklindedir.

Ahd-i Milli Beyannamesi, genel adıyla Misak-ı Milli, esasen Osmanlı Devleti'nin İtilaf Devletleri ile bir barış antlaşması imzalamasının beklendiği sırada, Meclis-i Mebusan tarafından gözetilecek olan barış koşullarını duyuran siyasi bir program, bir bildiridir. Bu haliyle, geleneksel yemin metinlerinden şekil ve içerik olarak farklı olduğu açıktır. Misak-ı Milli'yi yemin kategorisine sokan temel özelliklerin amacı ve ona atfedilen anlam oldukları tartışılabilir. Öncelikle Beyanname, “devletin bağımsızlığı ile milletin geleceğinin temini” için azami barış koşullarını nihai amaç olarak ortaya koymaktadır. Bu amaç milli sınırlara sahip, halk olarak da din-ırk-soy bakımından birleşik ve ülkü birliğine sahip Müslüman Osmanlıları temel alan, siyasi, adli, mali-iktisadi olarak bağımsız bir devletin dünyaca tanınmasıdır. Beyanname, böylelikle modern ve bağımsız bir devletin tüm unsurlarını tanımlamakta, hatta bu devletin “daha çağdaş ve düzenli bir yönetim” altına alınmasını bir hedef olarak benimsemektedir. Misak-ı Milli'de bu şekilde ortaya konan amaçlardan başka ona atfedilen anlam ise yine metnin Meclis-i Mebusan'da okunuşu sırasında geçen tartışmalarda belirlemektedir. Buna göre “*bütün namus-u Devlet ve Millet ve Dinî müdafaa ve muhafaza için*”⁹⁶ birleşen mebuslar, beyanname ile yalnız barış koşullarını dünya kamuoyuna duyurmamakta, fakat aynı zamanda kendilerini mebus seçerek Meclis'e gönderen milletin –daha önce Erzurum ve Sivas

95 BMMZC, D. 4, C. 1, (17 Şubat 1920), s. 143-146. Ayrıca bkz., *Milli Egemenlik Belgeleri*, s. 32-34

96 BMMZC, D. 4, C. 1, (17 Şubat 1920), s. 145.

Kongrelerinde de bildirdikleri üzere- en temel gayesini benimsediklerini ve bu doğrultuda hareket edeceklerini yine millete ilan ve taahhüt etmektedirler. Beyanname; bu niteliği bakımından Meclis-i Mebusan ile millet arasında 'sosyal bir akit' olarak değerlendirilebilir. Bu haliyle Misak-ı Milli'nin, Türk Milleti'nin Meclis-i Mebusan'a güvenini sağlamak amacıyla yeminlerin temel gayesini barındırdığı da söylenebilir. Gerek onu hazırlayan komisyona gerekse belgenin kendisine Ahd-i Milli yani, 'milli yemin' adının verilmesi ve de Şeref Bey'in Meclis'teki konuşmasında, onu "*Peyman-ı Müebbed-i Milli*" (Ebedi Milli Ant) ve "*Misak-ı Milli*" olarak nitelendirilmesi de ona atfedilen bu anlamı pekiştirmektedir.

Misak-ı Milli, Meclis-i Mebusan ile kökenleri ARMHC'ne dayanan organik bağ sebebiyle,⁹⁷ Büyük Millet Meclisi (BMM) için de aynı anlam ve öneme haiz olmuştur. Hatta BMM'nin 23 Nisan 1920 tarihinde Ankara'da açılışının temel sebebinin bu yemin olduğu da söylenebilir. Zira İstanbul'un 16 Mart 1920 günü İtilaf Devletleri tarafından resmen işgalinde Meclis-i Mebusan'ın basılması ve Milli Mücadele yanlısı mebusların tutuklanarak Malta'ya sürülmesi,⁹⁸ Meclis'in durumu protesto için 2 Nisan gününden itibaren genel oturumlarını durdurması⁹⁹ ve 11 Nisan 1920'de Padişah Vahidettin tarafından resmen feshi¹⁰⁰ gibi gelişmeler, Milli Mücadele'nin amaçlarını gerçekleştirecek yeni bir merciinin varlığını gerekli kılmıştır. Sonuçta Misak-ı Milli'nin kaynağını Erzurum ve Sivas Kongresi kararlarının oluşturması, onu esasen Türk Milleti'nin yemini yapmaktadır. Zira bu kongreler, Meclis-i Mebusan'ın kapalı olduğu bir dönemde Anadolu'daki otorite boşluğunu doldurmak ve milli iradeyi ifade için toplanmışlardır. Şu halde, Misak-ı Milli'nin, milli iradeyi temsil için toplanan ve "*salahiyet-i teşriyyei milletten alan*"¹⁰¹ BMM tarafından da benimsenmemesi mümkün değildir.

Misak-ı Milli'nin BMM tarafından Meclis-i Mebusan'da imza ve ilan edilmesine benzer bir şekilde kabul edilme konusu tartışmalıdır. Açık ya da gizli celse zabıtlarında, metnin okunması, görüşülmesi veya oylanması vb. usulde kabul edildiğine dair bir kayıt bulunmazken; çeşitli kaynaklar, milletvekillerinin 18 Temmuz 1920 günü Misak-ı Milli'ye sadakat için ant içtiklerini; bazıları hem Meclis'in açıldığı gün hem de 18

97 Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk...*, s. 322-325; *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, C. VII, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2002, s.153; Toktamış Ateş, *Türk Devrim Tarihi*, İstanbul, Der Yayınları, 1993, s. 232; *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMM ZC)*, D. 1, C. 1, (24.4.1920), s. 38-40.

98 Bilâl N. Şimşir, *Malta Sürgünleri*, Ankara, Bilgi Yayınları, 1985, s. 160-175.

99 *BMMZC*, D. 4, C. 1, (18 Mart 1920), s. 496-497.

100 "Son Osmanlı Mebûsan Meclisi'nin Feshi", *Belgeler ve Fotoğraflarla Meclis-i Mebusan (1877-1920)*, s. 357-358.

101 18 Mart günü Sivas 3. Kolordu Kumandanlığına gönderdiği genelgede, meclisin ancak milletin kurucu yetkisiyle seçeceği vekillerden oluşabileceğini, aksi halde kuvvetli bir sıfat ya da yetkisi olamayacağını belirtmiştir. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleleri IV*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2006, s. 272-274.

Temmuz günü bir ant içme töreninin yapıldığını belirtmektedir.¹⁰² Tutanaklar ise bu tarihlere yakın bir zamanda Meclis içinde yapılan töreninin 10 Temmuz 1920 günü gerçekleştiğini ve Misak-ı Milli'ye bağlılık değil; fakat milletvekili yemini töreni olduğunu ortaya koymaktadır.¹⁰³ Buna karşın tutanaklarda bazı milletvekillerinin I. Dönem BMM'nin Misak-ı Milli'ye ant içtiğine işaret eden ifadelerine rastlanmaktadır.¹⁰⁴ Bu ifadelerin bağlamı ve kapsamı değerlendirildiğinde; kastedilenin BMM'nin oluşum, işleyiş ve hedeflerinin kaynağını Misak-ı Milli'nin teşkil ettiği ve bu nedenle BMM'nin 'Misak-ı Milli Meclisi' olarak nitelendirildiği anlaşılmaktadır. Yine milletvekillerinin ifadeleri; ilk oturumda onaylanan Büyük Millet Meclisinin Memleketine Beyannamesi¹⁰⁵ ve milletvekili yemininin, Misak-ı Milli'yi teyit eden ve onunla bütünleşen öğeler olarak kabul edildiğini göstermektedir. Şu halde, Meclis-i Mebusan tarafından kabul ve ilan edilen ant metnine BMM içinde ayrıca bir sadakat yemini yapılmadığı; konunun BMM'nin kendisini Misak-ı Milli ile özdeşleştirilmesiyle ilgili olduğu söylenebilir. Zaten Misak-ı Milli'nin ortaya koyduğu 'ulus' fikri ve 'tam bağımsızlık' ilkesinin BMM tarafından Milli Mücadele'nin ve İstiklal Savaşı'nın parolası haline getirilişi bunu göstermektedir. Özellikle Bakanlar Kurulu'nca hazırlanan ve Meclis tarafından Lozan Barış Konferansı'na gönderilen heyetin müzakerelerde izleyeceği esasları içeren 14 maddelik yönergenin Misak-ı Milli'ye dayanması ve yönergede kimi konularda "*Misak-ı Milli'nin uygulanmasının*" açıkça yer alması¹⁰⁶ bu durumun en büyük kanıtını oluşturmaktadır.

BMM içinde siyasi bir kurum/araç olarak yemine başvurulması konusu, 28 Nisan 1920 tarihli oturumda gündeme gelmiştir. Ankara Mebusu Şemseddin, Yozgat Mebusu Hulusi ve Kırşehir Mebusu Müfid Efendiler verdikleri takirde; "*üyelerin görevlerini yerine getirebilmeleri için*" yemin edilmesini istemiş, bunun için de bir metin teklif etmişlerdir. Afyon Karahisar Mebusu Şükrü Bey tarafından verilen takirde ise bir başka metin

102 Konu hakkında detaylı ve kapsamlı bir çalışma serisi için bkz., Nejat Kaymaz, "TBMM'de Misak-ı Milli'ye Bağlılık Andı İçilmesi Konusu I", *Tarih ve Toplum*, S. 19, Temmuz 1985, s. 47-51; "TBMM'de Misak-ı Milli'ye Bağlılık Andı İçilmesi Konusu 2", *Tarih ve Toplum*, S. 20, Ağustos 1985, s. 50-54; "TBMM'de Misak-ı Milli'ye Bağlılık Andı İçilmesi Konusu II", *Tarih ve Toplum*, S. 21, Eylül 1985, s.33-41; "TBMM'de Misak-ı Milli'ye Bağlılık Andı İçilmesi Konusu 2***", *Tarih ve Toplum*, S. 22, Ekim 1985, s. 59-64; "TBMM'de Misak-ı Milli'ye Bağlılık Andı İçilmesi Konusu 2****", *Tarih ve Toplum*, S. 23, Kasım 1985, s. 50-55.

103 *TBMMZC*, D.1, C. 2, (10.7.1920), s. 233-236.

104 *TBMMZC*, D.1, C. 24, (30.10. 1922), s. 281, 282; *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, D. 1, C. 1, (22 Kânunusani 1921), s. 326; *TBMM ZC*, D. 1, C. 14, (26.11.1921), s. 340,341; *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, D. 1, C. 4, (5 Mart 1923), s. 118, 134, 144.

105 25 Nisan 1920'de yayınlanan bu beyannamede millette, düşman propagandasının aksine Padişah ve Halifeye karşı isyanın söz konusu olmadığı, Meclisin vatanın parçalanmasına engel olmak için çalıştığı duyurulmuştur. *TBMMZC*, D. 1, C. 1, (25.4.1920), s. 60.

106 *Türk İstiklal Harbi*, II. Cilt, Batı Cephesi, 6. Kısım, 4. Kitap, İstiklâl Harbi'nin Son Safhası, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1995, s. 195, 196.

önerilmiş; hem İstanbul'dan gelecek Meclis-i Mebusan üyelerinin hem de “*fevkalade yetki ile millet tarafından seçilen*” milletvekillerinin yemin etmesi talep edilmiştir.¹⁰⁷ Oturumda, önerilen metinlerin uzunluğu söz konusu edilmiş, düzenlenmesi amacıyla Kanunu Esasi Layiha Encümenliği'ne sevk edilmiştir. 6 Mayıs 1336 tarihli oturumda ise Aydın Mebusu Tahsin Bey hem İcra Heyeti hem de BMM üyelerinin yemin etmesi için bir kanun düzenlenmesini, konunun Layiha Encümeni'ne havalesini teklif etmiştir.¹⁰⁸ Önerilen yemin metinlerinde ince ayrımların olduğu söylenebilir. İlk teklifte; temel amaç, “Hilafet Makamının, Padişahın ve vatanın istiklal ve kurtuluşu ile meşru milli emeller için çalışmak” olarak belirirken, meclis içinde herhangi bir fırka ya da zümre siyaseti güdülmeyeceği ifade edilmektedir. Öte yandan ikinci teklifte “Saltanat Makamı ve Hilafet-i Kübra ve vatana sadakatten ayrılmayacağı” belirtilmekte, “vatan ve istiklalin kurtulması, korunması ve memlekette kanunu hâkim kılmak” amaç olarak gösterilmektedir. Şu halde yemin teklifleri; vatanın kurtuluşu ve bağımsızlık temel hedefleri doğrultusunda birleşirken, hilafet ve saltanat, “sadık olunacak” ya da “kurtulacak” merciiler olarak değişkenlik göstermektedir. 6 Temmuz 1920 günü Genel Kurul'a sunulan encümen mazbatasına ise milletvekillerinin yemin etmeleri teklifini uygun görerek, yeminin “*inandırıcı ve izahlı olması açısından en isabetli ve amaca faydalı olacağına kanaat ettiği şekli*” önermiştir.¹⁰⁹ Aynı oturumda oylanarak kabul edilen bu metnin başına, daha sonra TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın isteği ile “makam” ibaresi eklenmiştir.¹¹⁰ BMM'de 10 Temmuz günü gerçekleştirilen törende; mevcut milletvekilleri tarafından teker teker okunarak edilen yemin metni şöyledir; “*Makamı hilafet ve saltanat ve vatan ve milletin istihlas ve istiklâlinden başka bir gaye takip etmeyeceğime vallahi.*”¹¹¹

Mazbata gerekçesinde açıklayıcı olmasının amaçlandığı söylenmesine karşın, yemin metninin oldukça sade olduğu söylenebilir. Sadakat olgusuna bağlanmaksızın, kurtuluş

107 TBMM ZC, D. 1 C. 1, (28. 4. 1920), s. 114.

108 TBMM ZC, D. 1, C.1, (6. 5. 1920), s. 222.

109 TBMM ZC, D. 1, C. 2, (6.7.1336), s. 203, 204. Mazbatanın kısa süren görüşmelerinde bu metne “din” ibaresinin eklenmesi talep edilmişse de Afyon Karahisar Mebusu Şükrü Efendi, “*Burada bizim düşüneneğimiz, neyi kaybetti ise onu bulmaktır. Bizim kaybettiğimiz vatan ve istiklâldir. Dinimizi kaybetmedik, dinimiz metindir, imanımız kavidir.*” şeklindeki sözleri Meclis'te alkışlarla desteklenmiştir. Mazbatada imzaları bulunan kişiler; Layiha Encümeni Reisi Eskişehir Mebusu Abdullah Azmi, Mazbata Muharriri İzmir Mebusu Yunus Nadi, Kâtip Çorum Mebusu Fuat, üyeler İçel Mebusu Ali Sabri, Konya Mebusu Arif, Denizli Mebusu Yusuf, Bursa Mebusu Operatör Emin, Çorum Mebusu Ferit, Saruhan Mebusu Refik Şevket, İzmir Mebusu Reşit Beylerdir.

110 Mustafa Oral, “Birinci TBMM'de Hilafet ve Saltanat Meselesine Üzerine Bazı Notlar”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XIX, S. 57, Kasım 2003, s. 1186, 1187.

111 TBMM ZC, Devre 1, Cilt 2, 10.7.1336, s. 233-236. Meclis'in iç tüzüğünü düzenleyen 5 Eylül 1920 tarihli Nisâb-ı Müzakere Kanunu'nun ilk maddesinde bu yemine atf yapıldığı görülmektedir; “*Büyük Millet Meclisi, hilâfet ve saltanatın, vatan ve milletin istihlâs ve istiklâlinden ibaret olan gayesinin husulüne kadar şeraiti âtiye dairesinde müstemirren inikat eder.*” “Nisabı müzakere kanunu”, No:18, *Kanunlar Dergisi*, C. 1, TBMM Basımevi, Ankara, s.19.

ve bağımsızlığın tek amaç olduğu bu yeminde, Osmanlı Devleti'nin (iktidar, din, ülke ve insan topluluğu) unsurlarının ifade edildiği, bununla birlikte hilafet ve saltanatın, vatan ve milletten önce ilk sırada yer aldıkları görülmektedir. Bu durumun, Osmanlı geleneksel yönetim biçimi olarak saltanatın 'devleti', hilafetin de 'İslam dinini' 'temsil' etmesinden, öte yandan vatan kavramının Genç Osmanlılar, ulus kavramının ise Misak-ı Milli ile başlayan ve kıyasla daha kısa geçmişe sahip olmalarından kaynaklandığı iddia edilebilir. Bu sıralamada her kesimi Milli Mücadele etrafında birleştirmek ve onun manevi gücüne zarar vermemek amacıyla BMM içinde hilafet ve saltanatı kurtararak monarşiyi devam ettirmek arzusunda olanları, bir şekilde tatmin etmek gerekliliği de yatmaktadır. Kaldı ki söz konusu gereklilik, yalnız iç politikada değil, Müslüman halka sahip ülkelerin Milli Mücadele'ye sempati ve desteğini gözetmekte de doğmuştur.¹¹² Hilafet ve saltanatın esaretten kurtarılması söylemine, yeminin hazırlanışından çok önce, İstanbul'un işgali üzerine "Millete Beyanname"¹¹³ ile başvurulmuş, BMM'nin açılış nutuklarında¹¹⁴ ve Büyük Millet Meclisinin Memleketine Beyanname'sinde yinelenmiş; 'milli' olan mücadele, bir şekilde monarşi ve dinî kurum ve kavramlarla özdeşleştirilmiştir. Yine de yemindeki bu sıralamanın herhangi bir 'öncelik' atfetmediği noktasından hareketle; BMM içinde farklı siyasi düşünce, eğitim ve sosyoekonomik arka planlara sahip milletvekillerinin¹¹⁵ hemen her birinin, yeminde kendisi için öncelikli olan unsuru bulduğu söylenebilir. Sonuç olarak yeminin, milletvekillerini kurtuluş ve bağımsızlık gayesinde hareket etmek ortak paydasında buluşturarak, Meclis'in 'Büyük' ve 'kurucu' niteliklerini taşıdığı görülmektedir. Aynı nitelikler yeminin hazırlanış süreci için de geçerlidir. Meşrutiyet rejimi içinde Meclis-i Umumi üyelerinin ettikleri yemin, Kanun-i Esasi'yi hazırlayan anayasa komisyonu Cemiyet-i Mahsusa tarafından belirlenmişken; BMM milletvekilleri, edecekleri yemini kendileri hazırlamış, görüşmüş ve onaylamışlardır. Yemin etme şekli yine BMM tarafından belirlenmiş; törenin İcra Heyeti'nin huzurunda olmasına gerek olmadığına; Meclis'e sonradan katılan milletvekillerinin genel oturumlarda peyderpey yemin edebileceklerine karar verilmiştir.¹¹⁶

112 Mustafa Kemal Paşa, 17 Mart 1920 tarihinde Heyeti Temsiliye Başkanı imzasıyla yayınladığı "Âlem-i İslam'a Beyanname" ve BMM Şer'îye Encümeni tarafından hazırlanan ve "TBMM emriyle Reis Mustafa Kemal" imzası ile 9 Mayıs 1920 tarihinde yayınlanan "İslam Alemine Beyanname" bu yönde atılan en önemli örneklerdendir. Beyannameler için bkz., *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, s. 271, 272; 334-337. Milli Mücadele'nin İslam dünyası nezdindeki girişim ve ilişkileri için ayrıca bkz., Hasip Saygılı, "Resmi Evrakta Göre Milli Mücadele'de Türkiye Dışı İslam Topluluklarıyla İlişkiler (1919-1922)", *Türk Yurdu*, Yıl 102, Sayı 311, Temmuz 2013, s. 63-69.

113 "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi namına Mustafa Kemal" imzalı beyanname için bkz., Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, s. 320-321.

114 *TBMM ZC*, D.1, C. 1, (24.4.1920), s. 2, 8-35.

115 BMM milletvekillerinin çeşitli konulardaki düşünce ayrılıkları hakkında geniş bilgi için bkz., İhsan Güneş, *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*, Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1997.

116 *TBMM ZC*, D. 1, C. 2, (10.7.1920), s. 233.

Milli Mücadele döneminde yemine yalnız son Osmanlı Mebusan Meclisi ve TBMM tarafından başvurulmamış, 5 Nisan 1920 tarihinde 4. defa Sadaret'e getirilen Damat Ferit Paşa da onun bağlayıcılığında yararlanmak istemiştir. 24 Nisan tarihinde yayınladığı bir genelgede “*neferden müşire kadar cümlemiz kanun ve Padişahımız Efendimiz Hazretlerine itaatle mükellef*” olduğunu belirten Sadaret, Padişah'a bağlılık ve her emrine itaat etmeye çağırarak Sadâkatnâme yayınlamış, 26 Nisan günü yayınladığı bir emirle tüm kamu görevlilerine dağıtılarak imzalatılması, düzenlenecek törenlerle bu metin üzerinden yemin etmelerini öngörmüştür.¹¹⁷ Sivil ve askerî memurların edeceği yemin metinleri ayrı ayrı düzenlenmiş, askerî memurların edeceği yemin metni, sivil memurlarınkine ek olarak “*Başkumandan-ı Âzam ve Aksesimiz*” ifadesi ile başlamıştır:

*“Şevketli Halife ve Sevgili Padişahımız Sultan Mehmet Han-ı Sâdis Efendimiz Hazretlerinin her türlü evâmir-i şahanelerine müti’ ve münkad kalacağıma ve iktiza-yı halde uğur-ı Hilafetpenâhilerinde feda-yı cana hazır ve âmade bulunduğuma ve memuriyette bulunduğum müddetçe siyasetle kat’iyyen iştigal etmeyeceğime ve Hükümet-i Osmaniye’nin rıza-yı âlisi hilafında bir fiil ve harekette bulunmayacağıma Vallah, Tallah, Billah.”*¹¹⁸

Metinden de anlaşılacağı üzere Sadâkatnâme, sivil ve askerî kamu görevlilerinin Halife-padişaha bağlılığını sağlamayı ve buna bağlı olarak da Sadaret'in otoritesini kuvvetlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu yönüyle Sadâkatnâme, ilk defa Padişah II. Abdülmecit zamanında uygulanan tahlif uygulamasıyla eşdeğer olarak görülebilir. Ne var ki amacı bakımından, II. Abdülhamit'in 1895 yılı itibariyle devlet memurlarının göreve başlamadan önce siyaseten yemin etmesi usulünü tekrar uygulamaya koymasıyla¹¹⁹ daha çok ilintilidir. Zira o sırada II. Abdülhamit Meclis-i Mebusan'ın tatil etmesinin ardından Meşrutiyet taraftarlarına karşı kendi otoritesini kuvvetlendirme amacı güderken, şimdi Padişah Vahidettin (ve Sadrazam Damat Ferit Paşa), kamu görevlilerinin TBMM çatısı altında toplanan Milli Mücadele'ye destek vermelerini engellemek ve hatta Anadolu'da kuvvetlenmeye başlayan TBMM'nin askerî-ıdarî otoritesine karşı saltanat ve hilafetin otoritesini tekrar tesis etmeye çalışmaktadır. Dolayısıyla “asla siyasî faaliyette bulunmayacağı, Padişah ve Hükümetin emirlerinden dışarı çıkmayacağı” ifadeleriyle Sadâkatnâme, kamu görevlilerinin kanun, kurum ve görevlerine bağlılık için ettikleri yeminden öte, TBMM'nin, egemenliğin asıl sahibi Türk Milleti'nin yegâne ve tek temsilcisi olduğu vurgusuna İstanbul yönetiminin bir karşı-hamlesi olarak değerlendirilmelidir.

117 Şaduman Halıcı, “İstanbul Hükümeti'nin Milli Mücadeleye Karşı Yeni Bir Taktiği: Sadâkatnâmeler”, *Atatürk Yolu Dergisi*, S. 40, Kasım 2007, s. 629-630.

118 Şaduman Halıcı, “İstanbul Hükümeti'nin...”, s. 630.

119 Gülden Sarıyıldız, “Tanzimat ve Osmanlı...”, s. 260-261.

Milli Mücadele döneminin gelişmeleri, TBMM'nin hilafet ve saltanata olan bakış açısını değiştirmiş, özellikle saltanatın itibarı milletvekilleri nezdinde büyük darbe almıştır.¹²⁰ Bu süreçte Meclis içinde halifelik ve saltanata yaklaşımın, Halife-padişahın esir tutulduğu için görevlerini yerine getiremediği noktasından, Halife-padişahın haince davrandığı noktasına evrildiği görülmektedir.¹²¹ Özellikle Meclis'in 20 Ocak 1921 tarihinde Teşkilatı-ı Esasiye Kanunu ile “*egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğunu*” ve “*yürütme ve yasama yetkilerinin milletin yegâne ve hakiki temsilcisi olan Büyük Millet Meclisi'nce kullanılacağı*”¹²² kabul etmesi, egemenliğe, dolayısıyla saltanata yaklaşımının en açık ifadesi olmuştur. Bu husus Lozan Barış Konferansı'na İstanbul Hükümeti'nin de davet edilmesiyle gündeme tekrar gelmiş, TBMM milletvekilleri, 30 Ekim 1922 tarihli kararlarıyla Osmanlı Devleti'nin son bulunduğunu, TBMM Hükümeti'nin milli sınırlar içinde onun varisi olduğunu ve Padişahlığın tarihe karıştığını kabul etmişlerdir.¹²³ 1 Kasım 1922 tarihli oturumda da Türk Milleti'nin artık Osmanlı saltanatını tanımadığı, doğrudan doğruya milletin saltanatını tanıdığı ifade edilmiş; hilafet ve saltanat birbirinden ayrılarak, saltanat kaldırılmıştır.¹²⁴

Saltanatın kaldırılış kararı Meclis'in açılışındaki genel söylem ve yaklaşımından keskin bir dönüş olmakla birlikte, onu milletvekillerinin ettikleri yemine aykırı bir hareket olarak değerlendirmek mümkün değildir. Öncelikle yemin metninde, saltanata sadakat ya da saltanatın sürekliliğinin temini gibi bir ibare yer almamaktadır. İkinci olarak, yemine yer alan saltanatın kurtuluş ve bağımsızlığı amacının, İstiklal Savaşı'nın zaferle sonuçlanması ve Mudanya Mütarekesi'nin imzalanmasıyla¹²⁵ büyük ölçüde gerçekleştiği söylenebilir. Hatta saltanatın temsil ettiği iktidar unsuru ele alınırsa Teşkilat-ı Esasiye'nin ilk maddesiyle birlikte bir bakıma egemenliğin kurtarılacak bağımsızlığa kavuşturulduğu tartışılabilir. Yine Meclis, 30 Ekim tarihinde hilâfet makamının Türk Hükümetinin meşru hakkı olduğunu ve esaretten kurtarılacağına karar vermiş, 1 Kasım tarihli kanunla birlikte, saltanat rejiminin dışında kalan hilafetin, Türkiye Devleti'nin güvencesinde olduğunu vurgulayarak, hilafet makamını bu yeni devletin kurumu haline getirmiştir. Böylelikle bu makam da yeni ve bağımsız devletin bünyesine katılarak, kurtarılmıştır. Sonuç olarak, esasen *de facto* ve *de jure* bir gerçeğin, yani kişi egemenliğinin

120 Osman Akandere, “11 Nisan 1920 (1336) Tarihli Takvim-i Vekâyi'de Kuva-yı Milliye Aleyhinde Yayınlanan Kararlar”, *Atatürk Yolu Dergisi*, S.24, Kasım 1999-2003 s. 417-467; Salahi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, C. I, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014, s. 213-215.

121 Mustafa Oral, “Birinci TBMM'de ...”, s. 1183 vd.

122 *TBMM ZC*, D. 1, C. 2, (20.1.1921), s. 334-339.

123 *TBMM ZC*, Devre I, Cilt 24, 30.10.1338, s. 311.

124 *TBMM ZC*, Devre I, Cilt 24, 1.11.1338, s. 315.

125 Salahi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, C. II, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003, s. 280-289.

millet egemenliğine devrinin vurgulanması olan saltanatın kaldırılışı; milletvekillerinin ant içtikleri gayeden bir sapma olarak değil, fakat bu gayenin elde edilişi ve farklı bir şekilde tasarrufu olarak değerlendirilebilir.

1923 seçimlerinden sonra II. Dönem TBMM 11 Ağustos 1923'te açılarak çalışmalarına başlamış,¹²⁶ bu ilk oturumda Ertuğrul Mebusu Doktor Fikret Bey, milletvekillerinin yemin şekli üzerine bir takrir vermiştir. Takrir gerekçesinde, yemin metninin mevcut kanunlarda yazılı bir şekilde bulunmamasını öne süren Fikret Bey, Teşkilat-ı Esasi'ye eklenmesini talep ettiği bir yemin metni teklif etmiştir; "*Vatan ve milletin selâmet ve saadetinden başka bir gaye takibetmeyeceğime ve milletin bilakaydüşart hâkimiyeti esasına sadık kalacağıma... Vallahi*".¹²⁷ Kısa bir tartışmanın ardından yapılan oylamada metin, takrirden teklif edilen şekliyle ekseriyetle kabul edilmiş ve hemen ardından milletvekillerinin birer birer kürsüye çıkarak yemin ettikleri bir tören gerçekleşmiştir.¹²⁸ Bu yeminle birlikte TBMM, Lozan Barış Konferansı görüşmelerinin sona ererek barış antlaşmasının imzalandığı bir ortamda, kurtuluş ve bağımsızlığı I. Dönemde sağlanan vatan ve milletin güvenlik ve mutluluğuna hizmet etme amacına yönelmiştir. Yeminin sadakat noktasını ise kayıtsız şartsız millet egemenliği esası oluşturmaktadır. Bir önceki milletvekili yemininin aksine hilafete dair hiçbir ibarenin bulunmaması, daha önce tartıştığımız üzere, bu makamın yeni Türk Devleti'nin bünyesine katılmış olmasına bağlanabilir. Fakat bundan daha belirgin olan sebep, Meşrutiyet'ten Milli Mücadele yıllarına kadar uzanan siyasi gelişimin bir sonucu olarak, yeni Türk Devleti'nin temel unsurlarını artık ulus-devlet düzenine göre belirlemesidir. Şu halde ülke olarak Türkiye, insan topluluğu olarak Türk milleti ve iktidar kaynağı olarak da milli egemenlik çerçevesinin çizildiği bu düzene hizmet etmeye ahdeden yeminde; dünya İslam birliği ve ümmete dayanan hilafet yer almayacaktır. Aynı 6 Temmuz 1920'de kabul edilen metin gibi, bu yeminin de teklif, görüşme ve kabul aşamaları Genel Kurul içinde gerçekleştirilmiş, dinsel-geleneksel ant içme usulünce Tanrı'nın adına bağlanmıştı.

TBMM içinde Genel Kurul kararı ile kabul edilegelen milletvekili yemini; 20 Nisan 1924 tarihinde kabul edilen Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile anayasal bir düzenleme ile yeniden formüle edilmiştir. Kanunî Esasî Encümeni tarafından hazırlanan bu yeni anayasanın 16. maddesinde yer alan bu yemin şu şekildedir;

126 İhsan Güneş, *Atatürk Dönemi Türkiye Şinde Milletvekili Genel Seçimleri*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2017, s. 131- 217.

127 *TBMM ZC, D.2, C.1, (11.8.1923)*, s. 3.

128 Görüşmelerde metnin 'Vatan ve milletin saadet ve selâmetine mugayir bir gaye takip etmiyeceğime...' , 'Devlet ve milletin selâmetine...' şeklinde değiştirilmesi ve de Kanunu Esasi Encümeni'ne havale edilmesi söz konusu edilmiştir. *TBMM ZC, D. 2, C. 1, (11.8.1923)*, s. 3-5.

“Vatan ve Millet’in saâdet ve selâmetine ve Millet’in bilâkaydüşart hâkimiyetine mugâyir bir gâye takib etmeyeceğime ve Cumhûriyet esaslarına sadakatten ayrılmayacağıma “vallahî””.¹²⁹

Anayasanın 38. maddesi, yürütmenin başı olan cumhurbaşkanı için ayrıca bir yemin öngörmüştür. Buna göre cumhurbaşkanı, seçilmesinden hemen sonra meclis huzurunda *“Reisicumhur sıfatı ile Cumhuriyetin kanunlarına ve hâkimiyeti milliye esaslarına riayet ve bunları müdafaa, Türk Milletinin saadetine sadıkane ve bütün kuvvetimle sarfı mesai, Türk Devletine teveccüh edecek her tehlikeyi kemali şiddetle meni, Türkiye’nin şan ve şerefini vikaye ve ilâya ve deruhde ettiğim vazifenin icabatına hasırinefs etmekten ayrılmıyacağıma “Vallahî””* diyerek yemin edecektir.¹³⁰ Her iki yemin metninde dikkat çekici nokta, Milli Mücadele’nin ihtilal kimliğini, 29 Ekim 1923 tarihinde ilan olunan Cumhuriyet rejimiyle birleştirmesidir. Daha açık bir anlatımla yeminler, Misak-ı Milli ile ortaya çıkan ve yeni Türk Devleti’nin kuruluş temeli olan milli egemenlik esasını vurgulamakta ve Cumhuriyet rejimine bu esasın ulaştırdığını hissettirmektedir. Bu şekilde Cumhuriyet öncesi ve sonrası dönem arasında bir süreklilik sağlanmıştır. Milletvekili yemininde amaç, önceki yeminlerde olduğu gibi vatan ve millet’in saadet ve selametidir. Daha önce milli egemenlik esasına edilen sadakat ahdinin yerini Cumhuriyet esasları almış, milli egemenlik ise milletvekillerinin amaçlarında izleyecekleri hareket çerçevesi olarak belirlemiştir. Böylelikle yeni rejimin, milli egemenlik ilkesini kapsayıcılığı da vurgulanmıştır. Cumhurbaşkanı yemininde ise makamın görev ve sorumlulukları sıralanmıştır. Buna göre rejim ile iktidar kaynağını sayma ve savunma, millete hizmete göre önceliklidir. Devlet ve ülkeye karşı sorumluluklar ise daha sonra gelmektedir. Yeminin dili, cumhurbaşkanlığının devlet başkanlığı makamı olarak hiçbir kutsallık ya da hiyerarşik üstünlük imgesi barındırmamasına özellikle dikkat edildiği izlenimi vermektedir. Hatta yeminde cumhurbaşkanı, devletin kendi idaresine bağlandığı bir kişi olarak değil, tam tersine Cumhuriyet’in ve tüm unsurlarıyla devletin kendisini bağladığı, onunsa tüm bu öğelere hizmetle -baş- memur olduğu vurgulanmaktadır. Son olarak cumhurbaşkanı yeminiyle birlikte, hukukun üstünlüğünü açık bir şekilde tanımakta ve bunu Meclis önünde, millet şahitliğinde aleni bir şekilde yapmaktadır. Anayasal hükümlere bağlanmasıyla, TBMM’nin kuruluşundan bu yana siyasi bir araç olarak başvuru olan yemin, yeni Türkiye Cumhuriyeti Devleti bünyesinde anayasal bir kural ve kurum haline de gelmiştir. 1924 Anayasası’nın milletvekili ve cumhurbaşkanı yeminleri için belirlediği dinsel-geleneksel ant içme usulü, laikleşme sürecinin bir gereği olarak 11 Nisan 1928 tarihli anayasa değişikliğiyle bırakılacak, yeminlerdeki “vallahî” ibaresi

129 Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk...*, s. 290; Suna Kili-A. Şeref Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri...*, s. 113.

130 Suna Kili-A. Şeref Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri...*, s. 118.

kaldırılarak, yerine “... *namusum üzerine söz veririm.*” ifadesi getirilecektir.¹³¹ Bu şekilde yeminlerdeki kutsal değer, dini ve ulvilikten çıkarılarak, toplumsal ve dünyevi bir olguyla değiştirilecektir.

5. Sonuç

Meşrutiyet'ten Cumhuriyet Dönemine kadar olan süreçte yemin, Osmanlı-Türk siyasi hayatının içinde kendisine yer bulmuş, dönemin siyasi aktörlerinin amaç ve hedefleri doğrultusunda şekillenmiştir. Yeminde bağlılık gösterilecek ve/veya hizmet edilecek noktalar, bu aktörlerin ait olduğu rejim/hareketin meşruluğunun kaynağı olarak gördüğü ideal ve unsurlar olmuştur. I. Meşrutiyet dönemini başlatan Kanun-i Esasi'de yemin, onun yürütmeyi üstün tutan yapı ve niteliğine uygun bir şekilde, saltanatın sahibi padişahın şahsına sadakati, vatana sadakatten ve anayasa hükümlerine uymaktan öncelikli saymıştır. Yemin metnini hazırlayan komisyon üyelerince saltanatın, meşrutiyet rejiminin kaynağı olarak benimsenmesi bunda etkilidir. II. Meşrutiyet dönemindeyse siyasi görüş; rejimin kaynağının Kanun-i Esasi olduğuna doğru gelişmiş ve böylelikle rejim, saltanatın da üstünde bağlayıcılığa kavuşmuştur. Bu görüş kendisini bazı Meclis-i Ayan üyelerinin Kanun-i Esasi hükümlerine uygun hareket etme koşuluyla padişahın şahsına sadakat göstereceklerine dair yemin etmelerini, 31 Mart Olayı sonrasında II. Abdülhamit'in yeminine sadık kalmaması gerekçesiyle hal'ini ve en son olarak da padişahın anayasa hükümlerine uymaya ve vatan ve millete sadakat edeceğine yemin etmesini öngören 1909 Kanun-i Esasi değişikliğinde göstermiştir. Hatta bu yeminde anayasa uyma, vatan ve millette sadakatten önce yer almıştır. Jön Türk hareketi içinde ise yemine hem örgütlerin kuruluş aşamasında hem de üye kabulü sırasında başvurulmuş, yeminde bağlılık noktasını ise öncelikli olarak yine örgütün kendisi, sonrasında örgütün amacı olan meşrutiyet rejimine tekrar geçiş oluşturmuştur. Bu şekilde muhalefet, siyasi hareketinin dayanağını yine kendisinde bulduğunu göstermiş, hatta meşrutiyetin tekrar ilanından sonra bile, meşrutiyet rejiminin yanı sıra İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne de sadakati şart koşan yeminlere başvurmuştur. Böylelikle Cemiyet kendisini, meşrutiyet rejiminin garantörü ve teminatı olarak göstermiştir. Milli Mücadele Dönemi'nin olağanüstü koşulları, kişi egemenliğine dayanan İstanbul yönetimi ile millet egemenliğine dayanan Ankara yönetimi yeminlerinin farklı içerik ve siyasi hedeflerine de yansımıştır.

131 Tarhan Erdem, *Anayasalar ve Belgeler...*, s. 95. 11 Nisan 1928 tarih ve 1222 numaralı kanunla yapılan anayasa değişikliğinde 16. ve 38. maddelerden başka; 2. maddede yer alan “*Türkiye Devleti'nin dini İslâmdır*” ve 26. maddedeki “*ahkâmı şer'iyenin tenfiz*” ibareleri kaldırılarak değiştirilmiştir. 10 Ocak 1945 tarih ve 4695 numaralı kanunla ise anlam ve kavramda bir değişiklik yapılmaksızın anayasanın tamamı Türkçeleştirilmiştir. Bu değişiklikte hem milletvekili hem de cumhurbaşkanı yemini “*Namusum üzerine söz veririm ki:*” ifadesiyle başlatılmış ve yeminlerin devamında içerik korunarak dil sadeleştirilmiştir. Bkz., Tarhan Erdem, *Anayasalar ve Belgeler...*, s.103-113.

Öyle ki, 12 Ocak 1920 tarihinde görevlerine başlarken “Zatı Hazreti Padişahiye ve vatanına sadakate ve Kanun-i Esasi kanunlarına uymaya” yemin eden son Osmanlı Mebusan Meclisi üyeleri, bundan 14 gün sonra kabul ettikleri Ahd-ı Milli ile milli sınırlar içinde tam bağımsız bir devlet gayesini amaç edinmişlerdir. Mebusan yemini ile Misak-ı Milli’de birbiriyle çatışır herhangi bir ibare olmamakla birlikte, ilerleyen süreç, padişaha sadakatin, tam bağımsızlık ilkesine engel teşkil ettiğini ispat etmiştir. Yine aynı süreç, TBMM içinde edilen yeminlerde de etkisini göstermiş; Osmanlı Devleti’nin yıkılışı ve yeni Türk Devleti’nin kuruluşuyla birlikte modern ve bağımsız bir devletin unsur ve ilkeleri yeminlerde önem arz etmiştir.

Osmanlı-Türk siyaseti içinde yeminlerde kullanılan usul ve yöntemde çeşitliliğin ise siyasi aktörlerin ait olduğu kurum/rejim/hareketin meşruluk ve yasallığına bağlı olduğu gözlemlenmiştir. Meclis-i Mebusan ve TBMM, meşru ve yasal düzenlemelerle oluşturulmuş kurumlar olmaları sebebiyle ritüellere gerek görmemiş, sade yemin metinlerinin okunmasıyla gerçekleştirilen törenler tercih etmişlerdir. Öte yandan yasadışı ve gizli muhalefet hareketi olan Jön Türk örgütlenmeleri ise kendisine has ritüeller oluşturmuş, törene eşlik eden öğelerle yeminin etkisini güçlendirmeyi amaçlamıştır. Yeminin, teşkilatlanmada başlıca araç olarak benimsenmesi, bu yasa dışı örgütlenmeler için ihtiyaç duyulan meşru zemini oluşturmasıyla açıklanabilir.

Aynı meşruluk kaygısının ya da en azından yeminin sağlayacağı güven unsurunun Padişah II. Abdülhamit ve Vahidettin’in 25 yıl arayla devlet memurlarına yönelik yemin uygulamalarında da etkili olduğu tartışılabilir. Zira her iki padişah da devlet idaresinin en üst kademesinde yer almalarına karşın, tahlif ve sadâkatnamelerle asker ve sivil bürokratların kendilerine bağlılığını güçlendirme ihtiyacı duymuşlardır. Şu halde bu uygulamalarda, yeminin sağlayacağı güven için talep, ‘yemin edilenden’ gelmiştir. II. Abdülhamit’in tahlif metninde ilk sırada memuriyetin ahlaki gerekleri dışında davranmamamanın, din ve devlete ve Padişah’ın kendisine ihanet edilmemesinden önce yer alışı; II. Abdülhamit’in Meşrutiyet rejimini askıya almasının ardından kendisine alternatif bir otorite bulunmamasıyla açıklanabilir. Oysa Padişah Vahidettin zamanı yayınlanan Sadâkatnâme’de, memurların Padişah emirlerine can pahasına itaatleri ve siyasetten uzak durmaları, yeminin odak noktasını oluşturmaktadır. Bu durum, Milli Mücadele döneminde Heyet-i Temsiliye ve sonrasında TBMM’nin, saltanatın iktidar boşluğunu dolduran ve ona rakip güç merkezi olarak ortaya çıkmasından kaynaklanmaktadır. Şu halde, her ikisi de siyasi otoritelerini güçlendirme amacıyla birleşmelerine karşın, Padişah Vahidettin’in Sadâkatnâme ile temel gayesi, sahibi bulunduğu saltanat egemenliğinin meşruluğunu bürokrasi kanadına kabul ettirmektir.

Sonuç olarak yemin; içerik ve amaçları bağlamında, Osmanlı-Türk siyasi hayatının kırılma noktalarında dönemin siyasi aktörlerin değer ve niyet olgularına bağlı olarak farklı şekillerde geliştiği; yöntem ve usul bağlamında ise yemin sahibini bağladığı kurum, görev, hedef veya davanın meşru ve yasal gücüne ters orantılı bir görkeme sahip olduğu söylenebilir. Yeminin bağlandığı kutsal değerlerin, geleneksel-dinsel imgelerden toplumsal ve dünyevi olgulara doğru değişimi de yine siyasi hayatın dünyevilik kazanmasıyla gerçekleşmiştir. Buna karşın yemine, tüm bu geçiş ve kırılma noktalarında yasalık ya da meşruluğa bağlı olmaksızın hemen her siyasi aktör tarafından yemine başvurulması, başta dayanak ve teminat unsuru ile onun siyasî bir kurum ve araç olarak önemini ortaya koymaktadır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Belgeleri

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

2. Resmi Yayınlar¹³²

Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi (MMZC), C. 1.

Meclis-i Ayan Zabıt Ceridesi (MAZC), C.1.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMM ZC), Cilt1-24.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt 1-4.

“Nisabı müzakere kanunu”, No:18, *Kanunlar Dergisi*, C.1, TBMM Basımevi, Ankara, s.19.

3. Süreli Yayınlar

İrade-i Milliye, 18 Zilhicce 1337/14 Eylül 1335, Numara:1, s. 2-3.

---

¹³² Faydalanılan belgelerin numaraları dipnotlarda belirtilmiştir.

4. Araştırma Eserler

- Abadan, Yavuz: “Tanzimat Fermanının Tahlili”, *Tanzimat I*, Ankara, Maarif Vekâleti, 1940. s. 31-58.
- Ahmad, Feroz: *İttihat ve Terakki 1908-1914*, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2019.
- Akandere, Osman: “11 Nisan 1920 (1336) Tarihli Takvim-i Vekâyi’de Kuva-yı Milliye Aleyhinde Yayınlanan Kararlar”, *Atatürk Yolu Dergisi*, S. 24, Kasım 1999-2003 s. 417-467.
- Akşin, Sina: “Birinci Meşrutiyet Meclis-i Mebusanı I”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 25, S.01, 1970, s. 19-39.
- Akşin, Sina: *Jön Türkler Ve İttihat Ve Terakki*, İstanbul, İmge Kitabevi, 2014.
- Akşin, Sina: *Şeriatçı Bir Ayaklanma- 31 Mart Olayı*, Ankara, İmge Kitabevi, 1994.
- Alptekin, Ali Berat: “Osmaniye Örneğinden Hareketle Batı Türkleri (Azerbaycan-Türkiye) Destan ve Hikâyelerinde Ant (Yemin)lar”, *Milli Folklor*, C. 11, S. 84, 2009, s. 23-33.
- Arvas, Abdulsalam: “Türk Destanlarında “Ant İçme” Ritüeli Üzerine Bazı Tespitler”, *Folklor/Edebiyat*, C. 25, S. 100, 2019/4, s. 997-1009.
- Atatürk Ansiklopedisi, Türkiye Cumhuriyeti Siyasi Tarihi*, C. 6, Yay. Haz. Kemal Zeki Gencosman, İstanbul, May Yayınları, 1981.
- Atatürk’ün Bütün Eserleri*, C. VI, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2003.
- Atatürk’ün Bütün Eserleri*, C. VII, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2002.
- Atatürk’ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2006.
- Ateş, Toktamış: *Türk Devrim Tarihi*, İstanbul, Der Yayınları, 1993.
- Avşar, B. Zakir: “Biat’tan Yemin’e... Kamusal Sorumluluk Üstlenenlerin Ve Temsilcilerinin And İçmesi”, *Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, S.10, Yıl: 2012, s. 15-61.
- Aydemir, Şevket Süreyya: *Tek Adam*, C.I, 1881-1919, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1999.
- Aysal, Necdet: “Örgütlenmeden Eyleme Geçiş: 31 Mart Olayı”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 37-38, Mayıs-Kasım 2006, s. 15-53.
- Boynukalın, Ertuğrul: “Yemin”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 43, İstanbul, 2013, s. 417-420.
- Candan, Abdurrahman: “İslam Hukukunda Yemin ve Ahlaklılık”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 15, 2010, s. 431-452.
- Çakmak, Aydın: *Sürgünde Bir Hakan, II. Abdülhamid’in Selanik ve Beylerbeyi Günleri*, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2014.
- Danışmend, İsmail Hami: *31 Mart Vak’ası*, 3. bs., İstanbul, İstanbul Kitabevi, 1986.

- Devereux, Robert, *The First Ottoman Constitutional Period*, The Johns Hopkins Press, Baltimore, 1963.
- Durmuş, İlhami: "Türk Kültür Çevresinde Ant", *Milli Folklor*, C.11, S. 84, 2009, s. 97-106.
- Ekinci, Kutbettin: "Kur'an'da Allah'ın Zatı Dışında Kullanılan Yeminleri Sözün Maksadı Açısından Anlamak", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 57, S. 1, 2016, s. 85-102.
- Eraslan, Cezmi: "II. Abdülhamid'in İlk Yıllarında Meclis ve Meşrutiyet Kavramları Üzerine Bazı Tespitler", *Belgeler ve Fotoğraflarla Meclis-i Mebusan (1877-1920)*, İstanbul, TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayınları, 2010, s. 11-20.
- ERDEM, Tarhan: *Anayasalar Ve Belgeler 1876-2012*, İstanbul, Doğan Kitap, 2012.
- Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, Ankara, Kaynak Yayınları, 2015.
- Giritli, İsmail: "Sivas Kongresi'nin Millî Mücadeledeki Yeri ve Önemi", *Sivas Kongresi I. Uluslararası Sempozyumu, 2-4 Eylül 2002 Sivas*, Sivas İli Sanat, Kültür ve Araştırma Vakfı Yayınları, 2002, s. 20-38.
- Goloğlu, Mahmut: *Milli Mücadele Tarihi I, Erzurum Kongresi*, Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2008.
- Goloğlu, Mahmut: *Milli Mücadele Tarihi II, Sivas Kongresi*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008.
- Goloğlu, Mahmut: *Milli Mücadele Tarihi III, 1920, Üçüncü Meşrutiyet, Birinci Büyük Millet Meclisi*, Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2010.
- Güneş, İhsan: "Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden Halk Fırkası'na Geçiş", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. III, S. 8, Mart 1987, s. 427- 442.
- Güneş, İhsan: *Atatürk Dönemi Türkiye'sinde Milletvekili Genel Seçimleri*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2017.
- Güneş, İhsan: *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*, Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1997.
- Güneş, İhsan: *Türk Parlamento Tarihi, Meşrutiyet'e Geçiş Süreci I. ve II. Meşrutiyet*, C.I, Ankara, TBMM Vakfı Yayınları, 1997.
- Halıcı, Şaduman: "İstanbul Hükümeti'nin Millî Mücadeleye Karşı Yeni Bir Taktiği: Sadâkatnâmeler", *Atatürk Yolu Dergisi*, S. 40, Kasım 2007, s. 629-630.
- Hanioğlu, M. Şükrü: "İttihat ve Terakkî Cemiyeti", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 23, İstanbul, 2001, s. 476-484.
- Hatt-ı Hümayûn ve Kânûn-ı Esâsî*, İstanbul, Matbaa-i Amire, 1293.
- Heyet-i Temsiliye Tutanakları*, Yay. Haz. Uluğ İğdemir, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989.

- Hürriyet Kahramanı Resneli Niyazi Hatıratı*, Ankara, Panama Yayınları, II. Meşrutiyet'in İlk Yılı 23 Temmuz 1908-23 Temmuz 1909, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2018.
- İğdemir, Uluğ: *Sivas Kongresi Tutanakları*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi 1986.
- İkinci Meşrutiyetin İlanı ve Otuzbir Mart Hâdisesi, II. Abdülhamid'in Son Mabeyn Başkâtibi Ali Cevat Bey'in Fezleke'si*, Yay. Haz. Faik Reşit Unat, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
- İnan, Abdülkadir: "Eski Türklerde ve Folklarda 'Ant'", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C.VI, S. 4, 1948, s. 279-290.
- İnan, Afet: "Mukaddes Silah", *Belleten*, C. I, S. 3-4, Temmuz-İlkteşrin 1937, s. 605-610.
- İpşirli, Mehmet: "Sultan II. Abdülhamid'i Tahta Çıkaran ve Tahttan İndiren Fetvalar", *Sultan II. Abdülhamid ve Dönemi*, Sultanbeyli Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Kültür Yayınları Nr. 12, 2012, s. 39-48.
- Karabekir, Kazım: *İttihat ve Terakki Cemiyeti*, Yapı Kredi Yayınları, s. 102-110.
- Karal, Enver Ziya: "Gülhane Hatt-ı Hümayununda Batının Etkisi", *Belleten*, C. XXVIII, S. 112, Yıl: 1964, s. 581-601.
- Karal, Enver Ziya: *Osmanlı Tarihi*, C. VIII, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2007.
- Kaya, Erol: "İttihat Ve Terakki Liderlerinin Yurtdışına Kaçışları ve Bunun İstanbul Basımındaki Yankıları", *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 10, S. 1, 2008, s. 181-201.
- Kaymaz, Nejat: "TBMM'de Misak-ı Milli'ye Bağlılık Andı İçilmesi Konusu 2", *Tarih ve Toplum*, S. 20, Ağustos 1985, s. 50-54.
- Kaymaz, Nejat: "TBMM'de Misak-ı Milli'ye Bağlılık Andı İçilmesi Konusu 2**", *Tarih ve Toplum*, S.22, Ekim 1985, s. 59-64.
- Kaymaz, Nejat: "TBMM'de Misak-ı Milli'ye Bağlılık Andı İçilmesi Konusu 2***", *Tarih ve Toplum*, S.23, Kasım 1985, s. 50-55.
- Kaymaz, Nejat: "TBMM'de Misak-ı Milli'ye Bağlılık Andı İçilmesi Konusu II", *Tarih ve Toplum*, S. 21, Eylül 1985, s. 33-41.
- Kaymaz, Nejat: "TBMM'de Misak-ı Milli'ye Bağlılık Andı İçilmesi Konusu I", *Tarih ve Toplum*, S. 19, Temmuz 1985, s. 47-51.
- Kendi Mektuplarında Enver Paşa*, Yay. Haz. M. Şükrü Hanioğlu, İstanbul, Der Yayınları, 1989.
- Kızıldoğan, Hüsrev Sami: "Vatan ve Hürriyet: İttihat ve Terakki", *Belleten*, C. I, S. 3-4, Temmuz-İlkteşrin 1937, s. 619-655.
- KİLİ, Suna-A. Şeref Gözübüyük: *Türk Anayasa Metinleri*, Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1985.
- Kuran, Ahmet Bedevi: *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler*, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2000.

- Küçük, Cevdet: “Misâk-ı Millî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 30, İstanbul, 2005, s.173-175.
- Marttin, Volkan: “Misak-ı Millî'nin Kabulü ve İstanbul'un İşgali Sürecinde 1920 Sultanahmet Protesto Mitingi'nin Önemi ve Etkisi”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. XVIII, Özel Sayı, 2018, s. 257-295.
- Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Âyan Tutanak Terimleri Sözlüğü*, Ankara, TBMM Basımevi, 2015.
- Milli Egemenlik Belgeleri*, Ankara, TBMM Basımevi, 2015.
- Nazlı, Kadri: *Türkçe Yemin İfadeleri Üzerine Toplumdibilimsel Bir İnceleme*, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır, 2013.
- Oğuz, Ahmet: *Birinci Meşrutiyet, Kanuni Esasi ve Meclis-i Mebusan*, Ankara, Grafiker Yayınları, 2010.
- Olgun, Kenan: “1908 Meclis-i Mebûsân Seçimleri ve Mebusların Meclisteki Temsili”, *Belgelerle ve Fotoğraflarla Meclis-i Mebusan (1877-1920)*, İstanbul, TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayınları, 2010, s. 33-51.
- Oral, Mustafa: “Birinci TBMM’de Hilafet ve Saltanat Meselesine Üzerine Bazı Notlar”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XIX, S. 57, Kasım 2003, s. 1171-1190.
- Ölmez, Adem: “Osmanlı Devletinin Son Asrında İslam ve “Usul-ü Meşveret” Tartışmaları”, *Devlet ve İktidar*, S. 58, Bahar 1997, s. 96-105.
- Öztelli, Cahit: “Türklerde And-Yemin”, *Türk Folklor Araştırmaları*, C. 5, Nr. 120, Temmuz 1959, Yıl 10, s. 1938-1940.
- Pakalın, Mehmet Zeki: *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. I-III, MEB, İstanbul, 1993.
- Polat, Hasan Ali: *II. Meşrutiyet Döneminde Siyasî Sürgünler (1908-1918)*, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Antalya, 2018.
- Ramsour, Ernest Edmondson: *Genç Türkler ve İttihat ve Terakki*, İstanbul, Etkin Kitaplar, 2013.
- Sarıyıldız, Gülден: “Tanzimat ve Osmanlı Bürokrasisinde Yemin Müessesesi”, *İstanbul Üniversitesi Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, S.1, 2002, s. 251-268.
- Saygılı, Hasip: “Resmi Evrakta Göre Millî Mücadele’de Türkiye Dışı İslam Topluluklarıyla İlişkiler (1919-1922)”, *Türk Yurdu*, Yıl 102, S. 311, Temmuz 2013, s. 63-69.
- Sivas Kongresi'nin Tutanakları*, Yay. Haz. Recep Toparlı, İstanbul, Sivas Platformu, 2010.
- “Son Osmanlı Mebûsân Meclisi'nin Feshi”, *Belgeler ve Fotoğraflarla Meclis-i Mebusan (1877-1920)*, s. 357-358.

- Sonyel, Salahi R.: *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, C. I, TTK, 2014.
- Sonyel, Salahi R.: *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, C. II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003.
- Sönmezoglu, Faruk: “pacta sunt servanda”, *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, İstanbul, Der Yayınları, 2000, s. 560.
- Şeyhülislam Merhûm Cemaleddin Efendi Hazretlerinin *Hâtîrât-ı Siyâsiyesi*, M. Hovagimyan Matbaası, Dersaadet, 1336.
- Şimşir, Bilâl N.: *Malta Sürgünleri*, Ankara, 1985.
- Tanör, Bülent: *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2006.
- Toprak, Seydi Vakkas: “İlk Osmanlı Seçimleri ve Parlamentosu”, *Sosyoloji Dergisi*, 3. Dizi, S. 26, 2013/1, s. 171-192.
- Tunaya, Tarık Zafer: *Türkiye’de Siyasal Partiler*, C. 1-3, İstanbul, İletişim Yayıncılık, 2015.
- Türk İstiklal Harbi*, C.II, Batı Cephesi, 6. Kısım, 4. Kitap, İstiklâl Harbi’nin Son Safhası, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1995.
- Türkçe Sözlük*, 11. Baskı, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011.
- Türkgeldi, Ali Fuat: *Görüp İşittiklerim*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2010.
- Unat, Faik Reşit: “Atatürk’ün II. Meşrutiyet İnkılâbının Hazırlanmasındaki Rolüne Ait Bir Belge (2 fotokopi ile birlikte)”, *Bellekten*, C. XXVI, S. 102, Nisan 1962, s. 339-349.
- Us, Hakkı Tarık: *Meclis-i Meb’usan 1297-1877 Zabıt Ceridesi*, C. 1, İstanbul, Vakıf Gazete Matbaası, 1939.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı: “1908 Yılında İkinci Meşrutiyetin Ne Suretle İlan Edileceğine Dair Vesikalar (9 resimle birlikte)”, *Bellekten* C. XX, S. 77, Ocak 1956, s. 103-174.
- Üçok, Coşkun: “1876 Anayasasının Kaynakları”, *Türk Parlamentoculuğun İlk Yüzyılı 1876-1976*, Yay. Haz. Siyasi İlimler Türk Derneği, Ankara, Ajans-Türk, 1976, s.1-30.
- Yarıcı, Güler: “Osmanlıda Yemin ve Tahlif”, *Yemin Kitabı*, Ed. Emine Gürsoy, İstanbul, Naskali, Kitabevi, 2013, s. 17-72.
- Yıldız, Sıddık: *Çıkışından Bastırılmasına Kadar 31 Mart İsyanı*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006.

